

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS
VILNIAUS FAKULTETAS
GRAFINIO DIZAINO KATEDRA

Vizualiųjų komunikacijų dizaino studijų programa, valstybinis kodas 6211PX023

Dianos Tolstovaitės

Vizuali komunikacija gyvūnų terapijos kontekste

Magistro baigiamojo darbo tiriamasis raštas

Tiriamąjo rašto dalies vadovas : Dr. Rūta Mickienė
Kūrybinio darbo/projekto vadovas: Prof. Audrius Klimas

Vilnius, 2023

Baigiamojo darbo autentiškumo deklaracija

Diana Tolstovaitė

(baigiamojo darbo autoriaus vardas ir pavardė)

Vizuali komunikacija gyvūnų terapijos kontekste

(baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

Visual communication in the context of animal assisted therapy

(baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad baigiamasis darbas paremtas mano pačios/-o autentiška kūryba ir jame naudotasi tik tokia papildoma informacija, kuri nurodyta nuorodose, paaiškinimuose, šaltinių, literatūros ir kt. sąrašuose. Darbas sukurtas/parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių. Taip pat nei visas baigiamasis darbas, nei jo dalis nebuvo pateikta jokiai kitai aukštojo mokslo institucijai, kaip akademinis atsiskaitymas ar baigiamasis darbas.

(baigiamojo darbo autoriaus parašas)

ANOTACIJA

Teigiama, kad delfinų terapijos centrų svarba, jų specifika ir terapiniai metodai yra veiksminga pagalba žmonėms, kurių praktika yra taikoma ir Lietuvoje. Kai kuriems asmenims svarankiškumo ugdymas tampa ypač svarbiu, norint suformuoti naujus vidinius veiklos planavimo įgūdžius. Siekiant sukurti vizualinę komunikaciją, asmenims turintiems negalią, šiame tiriamajame rašte yra aptariama orientavimosi sistemos dizaino specifika, sensorinio dizaino koncepcija ir pritaikymas realiose situacijose. Tyrimo metu apžvelgti analogai, bei Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos skyriaus darbuotojų ir lankytojų apklausos, turėtų tapti informacijos šaltiniu, tolimesniam kūrybiniam projektui. Todėl tikėtina, kad, asmenims kurie yra jautrūs sensorikai, kūrybiškai sukurtas vizualinis komunikavimo būdas padės motyvuoti formuojant naujus įgūdžius ir jaustis nepriklausomai juos supančioje aplinkoje.

Darbo objektas – Gyvūnų (delfinų) terapija ir jos vizuali komunikacija. *Problema* – kokiomis vizualiomis priemonėmis ir medijomis kuo aiškiau ir priimtinau pateikti centro veiklą lankytojams ir visuomenei. *Tikslas* – Apžvelgti ir ištirti gyvūnų terapijos vizualią komunikaciją, jos taikymo būdus terapijos centruose ir sudaryti vizualios komunikacijos taikymo gaires, Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centrui

Reikšminiai žodžiai: Vizuali komunikacija / gyvūnų terapija / delfinų terapija / sensorinis dizainas / žaidimo dizainas

TURINYS

Baigiamojo darbo autentiškumo deklaracija	2
ANOTACIJA	3
ĮVADAS	5
1. GYVŪNŲ TERAPIJA.....	7
1.1 Gyvūnų terapinis santykis su žmogumi	8
1.2 Delfinų terapijos istorinis kontekstas.....	10
1.3. Delfinų terapijos taikymo ypatumai	12
1.3.1 Užsienyje	12
1.3.2 Lietuvoje – Lietuvos jūrų muziejuje, Delfinų terapijos skyriuje	15
2. VIZUALI TERAPIJOS KOMUNIKACIJA	18
2.1 Orientavimosi sistemos dizainas	18
2.2. Sensorinis dizainas ir žaidimas	20
2.3 Vizualios gyvūnų terapijos komunikacijos analogų apžvalga ir analizė.....	24
3. VIZUALI DELFINŲ TERAPIJOS KOMUNIKACIJA KLAIDĖDOS DELFINŲ TERAPIJOS CENTRE.....	26
3.1 Darbuotojų apklausa.....	26
3.2 Lankytojų apklausa	26
3.3 Terapijos procesas.....	26
IŠVADOS.....	28
ŠALTINIAI	30
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS.....	32
PRIEDAI.....	33
<i>Priedas nr. 1 Darbuotojų apklausa.....</i>	<i>33</i>
<i>Priedas nr.2 Lankytojų apklausa</i>	<i>36</i>
SANTRAUKA.....	39
SUMMARY.....	40

IVADAS

Mūsų regimasis pasaulio suvokimas ir reiškia vizualią komunikaciją. Bendrąja prasme komunikacija, tai bendravimo būdas ir informacijos perdavimas iš vieno subjekto kitam ir skirstomas į verbalią ir neverbalią komunikaciją. Vizuali komunikacija išlieka ne tik žiūrovo atmintyje, bet ir gali giliau paveikti jo sąmonę ir sielą. Komunikacija turi sąveikauti su žiūrovu skirtingais lygiais, giliai prasiskverbti į žiūrovo suvokimą. Žinoma nuo to, kaip pateikta vizuali informacija, priklauso ir jos suvokimas bei įsisavinimas¹.

Gyvūnų terapijos centruose lankosi suaugę ir vaikai, kuriems terapija dažniausiai taikoma psichikos sutrikimams gydyti. Ji ypač tinka tais atvejais, kai negalios kankinami pacientai jaučiasi sutrikę, užsisklendę savyje, jaučia įvairias baimes. Labai svarbu tokius pacientus gydyti ne tik vaistais. Tokiems žmonėms, kurie dažnai nepasitiki, nuvertina save, gali stokoti socialinių įgūdžių, puikių rezultatų duoda delfinų terapija, kuri jau ne vienus metus taikoma Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centre².

Bendraudami vaizdais galime ne tik perteikti informaciją, bet ir paveikti žmogaus sąmonę ir pasaulio suvokimą. Taip pat skatina jaustis geriau, gerina pažinimo ir socializacijos įgūdžius. Delfinų terapijos centro vadovės doc. dr. Brigitos Kreiviniienės teigimu, delfinų terapija atlieka „ledlaužio“ funkciją, kuris sugeba pralaužti barjerus, kai žmogus nelinkęs į komunikaciją³. Tokiems asmenims vizualiai ir įtraukiant kitus jautimus (pvz. lytėjimą ar klausą) iškomunikuota gyvūnų terapija tampa vienu iš svarbių įrankių siekiant įveikti įvairius psichologinius ir socialinius iššūkius, su kuriais jie susidurs gyvenime. Todėl šiame darbe tiriamos kelios žmogaus veiklos sritys: gyvūnų terapija, koncentruojantis į delfinų terapijos sritį, vizualių komunikacijų sritis susijusi su orientavimosi sistemomis ir sensoriniu dizainu ir ieškoma teorinių įžvalgų kaip efektyviausiai iškomunikuoti delfinų terapiją labai jautriai jos vartotojų grupei, lydintiems asmenims ir sukurti pagalbinį įrankį delfinų terapijos centro darbuotojams.

Darbo objektas. Gyvūnų (delfinų) terapija ir jos vizuali komunikacija.

Problema. Šiandien dauguma gydymo ar terapinės paslaugas teikiančių įstaigų vis dar susiduria su vizualumo problema, aiškos vizualinės komunikacijos sampratos nebuvimu. Kitaip tariant, tai nėra prioritetas dalykas ir įstaiga lieka tiesiog nepastebima. Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centre lankosi suaugę ir vaikai, kuriems gyvūnai gali būti ne tik mieli augintiniai, išstvermingi žmogaus kompanionai, bet ir tikrų tikriausi gydytojai. Tai jau ne kartą patvirtino pasaulyje sparčiai populiarėjanti gyvūnų terapija. Taip pat šio centro lankytojų vaizdinis bendravimo būdas ir informacijos perdavimas ne tik ilgiau išlieka atmintyje, bet ir gali giliau paveikti jų sąmonę.

Gyvūnų terapijos esmė – pacientui sveikti padeda ne tik medikai, bet ir gyvūnų terapijos specialistas su specialiai šiai veiklai dresuotu augintiniu. Šiandien LJM Delfinų terapijos centras vizualiai nekomunikuoja savo veiklos, nei išorinėje viešojoje aplinkoje, nei vidinėse centro patalpose, nei virtualioje interneto erdvėje, todėl šiame darbe siekama išsiaiškinti, kokiomis vizualiomis priemonėmis ir medijomis kuo aiškiau ir priimtinau pateikti centro veiklą lankytojams ir visuomenei. Tikėtina, kad vizualių komunikacijų įrankių pagalba galima sudaryti sąlygas lankytojams ir darbuotojams jaustis geriau, stiprinti pažinimo ir gerinti socializacijos įgūdžius.

¹ Konstantinas Stanislovas Danaitis, Ana Usovaitė, *Vizualinė komunikacija: kompiuterinės grafikos įrankių taikymas, kuriant logotipą*, (Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2012).

² Viktorija Mitkutė, „Gyvūnų terapija: kaip gydo delfinai ir šunys“, *Valstiečių laikraštis*, prieiga internete: <http://valstietis.lt/naujienos/sodyba/gyvunu-terapija-kaip-gydo-delfinai-ir-sunys/>, [interaktavus, žiūrėta: 2021-02-01].

³ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, „Ministerijos apdovanojimai: delfinų terapija padeda įveikti negalią“, prieiga internete: <https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/ministerijos-apdovanojimai-delfinu-terapija-padedate-iveikti-negalia?fbclid=IwAR3vdEIKHzN7Cj76BFQSVmS4f-twNjFegMty-HnIdfTw866JaPNKWcQK9s>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-02-01]

Darbo aktualumas. Gyvūnų terapija tampa vis populiareesnė, o įvairių psichologinių sutrikimų turinčių asmenų skaičius tik auga ir tuo pačiu vis daugiau lankytojų sulaukia delfinų terapijos centras. Kadangi minimame atvejuje (Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centre), nesama tiek išorinės, tiek vidinės vizualios komunikacijos, dėl šios priežasties yra aktualu nagrinėti ir ieškoti aktualių vizualios komunikacijos būdų.

Tikslas. Apžvelgti ir ištirti terapijos vizualią komunikaciją, jos taikymo būdus gyvūnų terapijos centruose ir sudaryti vizualios komunikacijos taikymo Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centre gaires.

Uždaviniai:

- Pristatyti gyvūnų terapiją ir jos poveikį žmogui;
- Išnagrinėti delfinų terapijos ypatumus Lietuvoje;
- Apžvelgti ir pristatyti vizualios komunikacijos svarbą komunikuojant gyvūnų terapiją
- Išanalizuoti vizualios delfinų terapijos komunikacijos poreikį Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centre
- Suformuluoti rekomendacijas kūrybiniam projektui

Darbo metodai:

Bendradarbiavimas su Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos skyriaus terapeutais ir specialistais, terapinio proceso stebėjimas, darbuotojų ir centro lankytojų apklausos. Taip pat mokslinės literatūros, internetinių duomenų bazių, bei gyvūnų terapijos centrų analizė. Remiantis pateiktomis analizėmis atliekamas kokybinis, vizualinis pasirinktų objektų lyginamasis tyrimas, siekiant sudaryti vizualių sprendimų gaires kūrybiniam projektui.

Hipotezė. Tinkamai vizualiai iškomunikuota gyvūnų terapija gali padėti asmenims, turintiems didesnę jautrumą įvairiems aplinkos, emociniams, psichologiniams ir sensoriniams (jutiminiams) dirgikliams ir tokiu būdu gali palengvinti psichologinę paciento būseną bei gerinti socializacijos įgūdžius.

Darbo struktūra

Teorinį darbą sudaro: įvadas, trys dėstymo skyriai, išvados ir šaltinių, literatūros sąrašas, bei priedai. Įvade apsibrėžiama problema, darbo aktualumas, išsikeliamas tikslas ir sudaromi uždaviniai, taip pat pristatomi darbo metodai.

Pirmame skyriuje analizuojama gyvūnų terapija, jos terapinis santykis su žmogumi. Šiame skyriuje taip pat nagrinėjama delfinų terapija istoriniame kontekste, bei jos taikymo ypatumai užsienyje ir Lietuvoje. Remiantis teorine specialybine literatūra ir pasirinktais metodais stengiamasi apibrėžti terminus, taip pat supažindinti su gyvūnų terapijos svarba ir efektyvumu.

Antrame dėstymo skyriuje apžvelgiama vizuali komunikacija, jos sudėtinės dalys ir taikymas gyvūnų terapijos centruose. Pristatomi ir apžvelgiami delfinų terapijos centrų vizualios komunikacijos analogai. Analizuojant analogus ir vizualaus identiteto sampratą teoriniu aspektu, stengiamasi išsiaiškinti, kodėl gyvūnų terapijos centrams yra svarbi vizuali tapatybė ir kodėl aptariami centrai jos ženkliai stokoja. Pasirinkus užsienio delfinų terapijos centrų atvejus, aptariami pagrindiniai kriterijai, numatomos vizualios komunikacijos gairės.

Trečiasis skyrius pristato Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centro atvejį. Išsiaiškinama koks šios įstaigos vaidmuo visuomenėje ir terapijoje. Analizuojama esama centro vizualios komunikacijos padėtis, surengtomis darbuotojų ir lankytojų apklausomis ir terapijos proceso stebėjimu bandoma nustatyti vizualo svarbą, bei vaizdinių priemonių pritaikymo būdus šioje įstaigoje.

Išvadose pateikiamos gairės kūrybiniam darbui, atsakoma į iškeltus uždaviniai. Literatūros sąrašė pateikiami šaltiniai, kurie buvo naudojami teoriniam tiriamajam darbui atlikti.

1. GYVŪNŲ TERAPIJA

Kaip ir žmonės gyvūnai jaučia tas pačias emocijas ir jų elgsena primena tai, kas vyksta mūsų nervų sistemoje ir kūne. Gyvūnų elgesys gali mums priminti mus pačius. Tai gali padėti mums mokytis vieniems iš kitų, atsikratyti įvairiausių baimių ar tiesiog tapti laimingesniems. Besikeičiant žmogaus požiūriui į gyvūnus vis labiau populiariesnės tampa veiklos susijusios su asistuojamais gyvūnais. Veiklos, kuriose žmogui asistuoja gyvūnai – tai įvairūs užsiėmimai ir pramogos, kuriuose naudojami tam specialiai paruošti gyvūnai. Tai gali būti išvyka į konkrečios gyvūnų rūšies buveinę, kur žinios apie tam tikras gyvūnų rūšis, jų priežiūrą ir gyvenimo būdą bei būtinas gamtines sąlygas išgyventi dažniausiai įgyjamos per patirties ugdymą⁴.

Gyvūnų terapija dažnai taikoma psichikos sutrikimų turinčių suaugusių ir vaikų gydymui. Toks metodas ypatingai aktualus ir veiksmingas, kai depresija sergantys ligoniai gali jausti įvairias baimes, būti sutrikę, užsisiklę savyje. Specialistų nuomone, gyvūnai tokiems pacientams suteikia daugiau motyvacijos pasveikti, o pabendravę su gyvūnais ligoniai lengviau nusiramina ir atsipalaiduoja⁵. Šios terapijos metu yra įvertinama žmogaus būklė ir jo turimi poreikiai, kurių dėka siekiama atitinkamų terapinių tikslų. Visam procesui reikia atitinkamai parinkti ir paruošti gyvūną, taip pat reikia atitinkamos srities specialistų ar kitą medicininį išsilavinimą turinčių asmenų, kurie galėtų įvertinti būklę, iškelti terapijos tikslus, numatyti jos etapus ir sudaryti paciento terapijos planą. Streso hormonų kiekis ligonio organizme mažėja pozityviai bendraujant su gyvūnu. Taip vadinamų atlygio arba laimės ir prieraišumo hormonų, padaugėja ne tik pas pacientą, bet ir pas gyvūną. Ne tik gebėjimą mokytis teigiamai veikia bendravimas su gyvūnais bet ir išsiskyrimo atveju mažėja įtampa, didėja empatija. Smegenys geriau ir lengviau įsima informaciją, kai mokomasi gerų ir malonių emocijų pagalba. Nereikia pamiršti, kad mes mokomės visko – ne tik skaityti ir rašyti, bet ir daugelį kitų individualių dalykų: valdyti, atpažinti ar išreikšti savo emocijas, nugalėti turimą scenos baimę, mokytis savikontrolės, įsiminti specifines veiksmų sekas, naudotis stalo įrankiais, atlikti mankštą, neprarasti motyvacijos. Dėl ligos ar gautos traumos kai kuriems pacientams gali būti sunku išmokyti tam tikrus dalykus. Šiuo atveju nepakeičiamu pagalbininku gali tapti gyvūnas. Todėl, kad jie priima visus ir viską tokius, kokie jie yra iš tiesų. Gyvūnai niekada nesišaipto, nekritikuoja ar kitaip nesityčioja iš mūsų. Jie gali suteikti daugybę pojūčių, kurie padeda nusiraminti, būti tiesiog čia ir dabar: jų kvapas, odos, kailio ar plunksnų švelnumas, delnu jaučiamas širdies plakimas, kvėpavimas, jų kūno skleidžiama šiluma. Visa tai, ko dažniausiai gali trūkti mūsų skubančiame ir šiuolaikiškame, technologijų apsuptame pasaulyje.

Tačiau, norint gauti terapinį efektą iš bendravimo, jis turi būti malonus abiems pusėms. Gero rezultato nebus jei pacientui bus linksma ir smagu, o gyvūnas tuo metu jaus baimę, bus įsitempęs ar pervargęs. Taip gali nutikti dėl veidrodinių neuronų veikos, kurie atsakingi už empatiją. Dėl to yra labai svarbu, kad ir gyvūnas galėtų atsisakyti bendravimo. Jo neturi riboti narvelio grotos, aptvaras ar trumpas pavadėlis. Suaugusieji leisdami vaikams pramogų parkuose vaikytis paukščius ar triušius, niurkyti kačiuką, kuris bando ištrūkti, taisyti už pavadėlio šunį, raginti žirgą pentiniais moko juos visiškai empatijai priešingų dalykų – nekreipti dėmesio į kitų poreikius, žiaurumo ir nejautrumo. Dėl to veiklose, kuriose asistuoja gyvūnai, dirbantys profesionalai veiklos metu niekada nepalieka gyvūno be priežiūros ir aiškiai apibrėžia taikomas taisykles, kas yra galima, o kas ne ir atidžiai seka, kad pastarųjų būtų laikomasi.

⁴ Internetinė prieiga: <https://www.alfa.lt/straipsnis/50428558/kaip-gyvunai-mums-padede> , [interkatyvus, žiūrėta: 2021-02-01]

⁵ Viktorija Mitkutė, „Gyvūnų terapija: kaip gydo delfinai ir šunys“, *Valstiečių laikraštis*, prieiga internete: <http://valstietis.lt/naujienos/sodyba/gyvunu-terapija-kaip-gydo-delfinai-ir-sunys/>, [interaktavus, žiūrėta: 2021-02-01]

Daugėja duomenų, kad vaikai, kurie auga šeimose, kuriose yra gyvūnas, išmoka geriau pasirūpinti kitais ir juos labiau mylėti. Vis dėl to yra itin svarbu, kad šeimos nariai pamokytų, kaip reikia tinkamai elgtis su augintiniu ir parodytų atitinkamą pavyzdį. Tai daro įtaką ir asmens pasaulėžiūrai bei elgsenai. Manoma, jog vaiką yra lengviau išmokyti būti empatišku pasitelkiant į pagalbą gyvūną, o ne žmones, nes gyvūnas tiesiogiai reiškia savo emocijas ir reaguoja į veiksmus atitinkamu elgesiu.

Daugelis gyvūną auginančių asmenų dalinasi panašiomis savo patirtimis: gyvūnas jiems padeda jaustis geriau ir lengviau atsipalaiduoti; savo buvimu užtikrina jiems kompaniją; gali tarnauti kaip jų apsauga; dažniausiai jie ištikimi, mylintys ir atsidavę; todėl, kad gyvūnai niekada nesmerkia ir priima savo šeiminingą tokį, koks jis yra, šalia jų asmuo gali lengviau atsipalaiduoti ir išlaisvinti vidinį vaiką. Ypatingai stiprus žmogaus ir gyvūno ryšys tampa vyresniame amžiuje, kai jis rūpinumusi gyvūnu dažniausiai užpildo socialinių poreikių trukumą, ypač žmonėms, kurie, vyresniame amžiuje, pasiliko gyventi vieni. Dėl savo gebėjimo nesmerkti gyvūnas užtikrina ypatingą socialinio palaikymo modelį. Saugumo garantu žmogui, kuris nedrįsta išsikalbėti, bijodamas atstūmimo ar išjuokimo, palaikymo keistuoju, ar išprotėjusiu, yra suteikiama galimybė išsikalbėti su gyvūnu⁶.

1.1 Gyvūnų terapinis santykis su žmogumi

Gyvūnai yra žmonių kompanijonai jau tūkstančius metų, taip susiformavo stipri tarpusavio priklausomybė tarp žmonių ir kitų rūšių. Žmonių gyvenime gyvūnai yra visur: mes juos valgome; naudojame jų odą įvairiems dirbiniams; įvairuose produktuose; įgauname pagrindinių žinių apie biologiją ir elgseną. Gyvūnai mus linksmia, yra mūsų legendų ir istorijų dalis, jie buvo naudojami kaip žmogaus komunikuojamos tapatybės emblemos ir simboliai. Taip pat gyvūnai yra labai svarbūs vaikų socializacijoje ir pramogose. Naminiams gyvūnėliams yra suteiktas ypatingas statusas ir didžioji dalis jų savininkų pripažįsta juos kaip visaverčius šeimos narius. Taigi žmogaus ir gyvūno santykiai yra svarbi ir kompleksiška žmogaus gyvenimo sritis, kuri verta empirinio dėmesio⁷.

Nors psichologijoje retai tiriama žmonių ir gyvūnų santykių tema, o savo pobūdžiu ji labiau naudinga žmonėms, tačiau per pastaruosius kelis dešimtmečius ši tema susilaukė didelio susidomėjimo ir plataus taikymo⁸. Žmonių ir gyvūnų ryšio poveikis padidino visuomenės ir mokslininkų susidomėjimą dėl mūsų unikalių tarpusavio santykių. To įrodymas, jog dauguma žmonių romantizuoja šiuos santykius. Jonas Katzas („The New York Times“ bestselerių autorius, žmonių ir gyvūnų santykių tyrinėtojas) savo knygoje *The New Work of Dogs* aiškina, kad naminių gyvūnėlių savininkai naudoja šunis, norėdami kompensuoti emocinius trūkumus savo gyvenime. Taip pat mini, kad šunų savininkai sukuria nepaprastai didelius emocinės paramos lūkesčius, kurių tikisi iš savo augintinių, pamiršdami, kad gyvūnai nėra žmonės. Žinoma neturėtume primesti gyvūnams žmogaus savybių, mes galime naudoti antropomorfizmus kaip strategiją, kad nustatytume bendrybes, o tada naudodami žmonių kalbą galėtume perduoti tai, ką matome, galvojame. Žmogiškų minčių, jausmų, motyvų priskyrimas kitoms rūšims, procesas ir mąstymo būdas atvėrė vartus, kad kai kurie gyvūnai gali būti lengviau priimami žmonių rate ir galiausiai taptų namų išlaikytiniais. Taip pat dauguma naminių gyvūnų savininkų mano, kad jų gyvūnai juos tikrai myli ar žavisi. Tad išlieka faktas, jog be šios įsitikinimų sistemos, kurią dauguma žmonių palaiko santykiuose su augintiniais, žmogaus santykiai su gyvūnu iš esmės būtų beprasmingi. Artimas ryšys, kurį mes dalijamės su gyvūnais, kurie nėra žmonės, yra visų biomedicininio tyrimų pagrindas ir greičiausiai tai yra elgesio

⁶ Internetinė prieiga: <https://www.alfa.lt/straipsnis/50428558/kaip-gyvunai-mums-padedu> [interkatyvus, žiūrėta: 2021-02-01]

⁷ Catherine E. Amiot, Brock Bastian, „Toward a Psychology of Human–Animal Relations“, *Psychological Bulletin* (American Psychological Association, 2014).

⁸ Ivan Dimitrijević, „Animal-assisted therapy – a new trend in the treatment of children and adults“, in: *Psychiatria Danubina* vol. 21, No. 2 (Psychiatria Danubina, 2009), 236–241.

procesų šaknys, kai mes antropomorfizuodami (sužmogindami) savo augintinį pasakome ką nors apie mūsų, kaip žmonių, poreikius⁹.

Dabar žengiame į naują mokslo kryžkelę, kur labiau domimasi pagrindiniais ryšio mechanizmais, leidžiančiais šias gyvūnų intervencijas laikyti daug daugiau nei šuniuko meile. Nors yra daugybė liudijimų, kuriuose užfiksuota gyvūnų reikšmė mūsų gyvenime, tačiau yra nedaug empirinių tyrimų, kurie būtų ištyrę šiuos santykius. Galbūt šiandieninis žavesys, randamas šiame unikaliame ryšyje su gyvūnais parodo, kad žmonės domisi panašumais ir skirtumais ir nori geriau suprasti savo santykius su naminiais ir egzotiniais gyvūnais¹⁰.

Kai kam gali kilti klausimas, kodėl skiriamas toks didelis dėmesys žmonėms ir jų augintiniams. Mąstant įprastai, augintiniai daugumos žmonių gyvenime užpildo tuštumą. Vietoj tuščių namų žmonės grįžta namo pas laimingą, mylintį gyvūną, pavyzdžiui, šunį ar katę. Gyvūno draugija mažina vieatvę ir skatina bendravimą. Taip pat sąveika su gyvūnais skatina fizines reakcijas, kurios žmonėms yra labai reikalingos ir svarbios. Tai rodo, kad mūsų augintiniai teikia ryšį su išoriniu pasauliu, o kai kuriems žmonėms – vilties pažadą ir priežastį gyventi. Išplitęs susvetimėjimo jausmas, rodo poreikį atstatyti ryšį su mumis pačiais, užmezgant teigiamus santykius su tikrais gyvūnais, tokiais kaip šunys, katės ir kiti augintiniai. Manoma, kad naminiai gyvūnai yra pusiauokelė emocijose gerovėje, bei mums reikia gyvūnų, kaip sąjungininkų, kad sustiprintume savo vidų. Daktaras Borisas M. Levinsonas teigia, kad gyvūnai iš esmės yra simbolinis maskuoklis dalykams, kuriuos bijome pripažinti, taip pat santykiai su gyvūnais vaidina labai svarbų vaidmenį žmogaus evoliucijoje ir kad dabar jie tapo neatsiejama mūsų psichologinės gerovės dalimi¹¹.

Teigiamas psichosocialinis žmonių ir gyvūnų santykių poveikis kyla iš mūsų pačių patirčių su naminiais gyvūnais ir sprendimais, kaip geriausiai įtraukti augintinius kaip papildomą gydymą vaikui arba kaip pagerinti pagyvenusio žmogaus gyvenimo kokybę. Visuotinaip pripažįstama, kad nesant palaikomajam socialiniam ryšiui, patiriant sunkumus ar esant labiau pažeidžiamam yra sukeliamas vienišumo ar depresijos jausmas, stresas, taip pat gali sutrikti imuninė sistema. Sprendimas gyventi su gyvūnu gali būti viena iš efektyvių ir teigiamą poveikį turinčių priemonių, ypač sielvartaujantiems senyvo amžiaus žmonėms gali teikti draugijos, kontakto komfortą ir meilės užtikrinimą. Augintinius laikantys asmenys taip pat gali įgyti socialinių įgūdžių ir gebėjimų, kurie atsispindi sprendime turėti naminį augintinį. Gyvūnai ne tik provokuoja žmones kalbėtis su jais, bet ir provokuoja žmones kalbėtis tarpusavyje, skatindami draugišką pokalbį ir pateikdami patogią pokalbio temą. Žmonės gali pradėti pokalbius, juoktis ir keistis istorijomis daugiau, kai šuo yra šalia, o ne tada, kai žmogus yra vienas. Kai kuriuose centruose šunys gydo savo šilumą, teikdami lytėjimo kontaktą ir ramindami pacientą. Šuo normalizuoja neįgalaus asmens socialinę aplinką, kuri kitu atveju gali būti ignoruojama, taip pat skatina žmones užsiimti konstruktyvia veikla. Tai gali būti pasivaikščiojimai, būtina šunų šeiminių atsakomybė gyvenant ribotose gyvenamosiose patalpose. Nėeilinė terapinio arklio patirtis rodo, jog jojimas – tai proga, suteikianti žmogui džiaugsmingą socialinę paramą, taip pat unikalus įvykis ir fizinis iššūkis jojant žirgu. Vienas skirtumas tarp šunų ir arklių yra tas, kad šunys gali būti prieinami 24 valandas per parą, kad suteiktų draugiją ir komfortą. Trumpai tariant, platus gyvūnų pasirinkimas ir skirtingos aplinkybės sukelia įvairius teigiamus psichosocialinius padarinius. Daugelis žmonių, kurie prižiūri naminius gyvūnėlius, labiausiai vertina draugystę santykiuose su gyvūnais¹².

⁹ Aubrey H. Fine, *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*, 3-iasis leid. (Academic Press, 2010), 3-12.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ James A. Serpell, „Animal-assisted interventions in historical perspective“, in *Handbook on Animal-Assisted Therapy*, (Academic Press, 2010), 17-29.

¹² Lynette Hart, „Positive effects of animals for psychosocially vulnerable people: a turning point for delivery“, in *Handbook on Animal-Assisted Therapy*, (Academic Press, 2010), 59-79.

Kiekvienas terapijoje dalyvaujantis gyvūnas atlieka tą patį pagrindinį tikslą: bendradarbiaudamas su profesionaliu terapeutu stimuliuojančių terapijos priemonių pagalba palengvina žmogaus-kliento atsigavimą. Tai galima padaryti įvairiais būdais ir naudojant įvairias technikas. Gyvūnų asistuojamos terapijos tinka daugybei įstaigų, įskaitant mokyklas, ligonines, agentūras. Labiausiai paplitęs ir labiausiai pageidaujamas gyvūnų terapijos taikymo modelis yra, kai konsultantas dirba kartu su savo augintiniu. Šiam modeliui teikiama pirmenybė, nes konsultantas geriausiai pažįsta savo augintinį ir gali tiksliausiai nuspėti augintinio emocines ir elgesio reakcijas. Be to, stiprus ir sveikas ryšys tarp konsultanto ir augintinio gali labai prisidėti prie terapinio proceso, ypač nuraminti pacientus ir parodyti, kad terapeutu galima pasitikėti, nes jie pastebi teigiamą augintinio ir terapeuto tarpusavio ryšį. Taip pat apmokyti gyvūnų dresuotojai gali palengvinti su gyvūnais susijusias užduotis, pavyzdžiui, įtraukti pacientus į gyvūnų mokymą, viliojimą ir kitą tinkamą su gyvūnais susijusią veiklą. Kineziterapijoje pavyzdys būtų, kai pacientas vedžioja šunį ar katę koridoriais, ir tokia veikla skirta didinti raumenų jėgą ir kontrolę. Vienas iš psichikos sveikatos sesijos pavyzdžių gali būti kai žiaurios prievartos auka švelniai glostosi ir kalbasi su šunimi, kad išmokytų tinkamo prisilietimo ir švelnių santykių sampratą; šiltas ir rūpestingas terapijos augintinio ir terapeuto požiūris sustiprina teigiamą patirtį. Taigi, terapiniai gyvūnai gali keisti terapijos proceso dinamiką keliais produktyviais būdais:

- klientai gali būti labiau motyvuoti lankytis ir dalyvauti terapijoje, nes nori praleisti laiką su terapijos augintiniu;
- klientų dėmesys gali būti laikinai nutolęs nuo skausmo dėl sąveikos su terapiniu augintiniu, tiek, kiek jie gali daugiau ir ilgiau dirbti terapijos metu ir galbūt gauti daugiau naudos per seansą;
- klientai gali gauti gydomąjį rūpestį ir meilumą per fizinį kontaktą su terapiniu gyvūnu;
- klientai gali patirti raminantį komfortą glostydami ar laikydami terapinį gyvūną;
- klientai gali pajusti, kad terapinis augintinis juos tikrai supranta;
- klientai gali patirti malonumą ir pramogas bendraujant su augintiniu;
- kliento asmenybės netikrumas gali būti sustiprintas tuo, kaip gyvūnas bendrauja ar reaguoja į jį;
- daugeliu atvejų, remiantis kliento poreikiais gyvūnai gali sugebėti atlikti veiklą ir pasiekti tikslus, kurie kitaip nebūtų įmanomi be gyvūno pagalbos¹³.

Gyvūnų terapija duoda didelę naudą lėtinių susirgimų pacientams, kuriems gydymas ilgai trunka ligoninėse. Gyvūnų ir pacientų ryšys palengvina pacientų prisitaikymą prie naujos aplinkos, padeda nerimo, streso, skausmo sumažinimui, gerina judrumą ir raumenų stiprumą. Gyvūnas gali būti mankštos stimulatorius, kuris sumažina nerimą ir padeda sutelkti dėmesį. Gyvūnas yra ir fizinis kontaktas ir paguoda, sumažinantis vienatvę, depresiją ir skatinantis sveikesnį gyvenimo būdą.

1.2 Delfinų terapijos istorinis kontekstas

Gyvūnai jau seniai naudojami terapijoje. Delfinų terapija – tai magiški žodžiai priverčiantys mūsų vaizduotę kurti ir fantazuoti. Taip pat ne vienas yra girdėjęs apie stebuklingą delfinų galią gydyti. Be to, pagalvojus apie delfiną užplūsta teigiamos emocijos, nes sunku yra atsipirti delfino šypsenai.

Delfinų terapijai dažniausiai naudojami delfinai, kurių rūšinis pavadinimas yra Juodosios jūros afalinos. Jie priklauso žinduolių klasei, banginių būriui, dantytųjų banginių pobūriui, delfinų šeimai. Šios rūšies delfinų patinų kūno ilgis siekia iki 3,5 metro, o patelės – šiek tiek mažesnis. Suaugęs delfinas gali

¹³ Cynthia K. Chandler, *Animal-Assisted Therapy in Counseling*, 3-iasis leid., (Taylor & Francis, 2017), 1-4.

sverti iki 300 kilogramų. Nors ir panašus į žuvis, delfinas yra žinduolis, kvėpuojantis oru. Dėl jų gebėjimo ilgiausiai išlaikyti žaismingą elgesį lyginant su kitais žinduoliais, terapijos tikslams naudojami būtent delfinai. Šis jų elgesio aspektas patvirtina, jog delfinų intelektinės elgsenos lygis yra itin aukštas. Taip pat ne vienam yra tekę girdėti apie „magišką“ delfinų garsų poveikį, tiksliau apie sudėtingą jų echolokacijos sistemą. Delfinai geba skleisti labai aukšto dažnio garsus, viršijančius žmogaus girdėjimo galimybes. Labai aukšto dažnio garsas plečiasi, o atsimušęs į bet kurią artimiausią kliūtį esančią vandenyje, sugrįžta atgal – per apatinį delfino žandikaulį į smegenis, todėl net ir aklas delfinas puikiai orientuojasi aplinkoje. Tų pačių garsų dėka šie gyvūnai gali orientuotis vandenyno platybėse ir susirasti maisto. Taigi šis gyvūnas gali naudotis dviejų rūšių orientacinėmis priemonėmis: regėjimu ir echolokacine sistema. Regėjimas praverčia ten, kur nedidelė erdvė ir gana skaidrus vanduo. Echolokacijos sistema taikoma didesnėje erdvinėje, kur regėjimas nepadeda orientuotis.

Delfinų terapija yra terapija, kuriai padeda gyvūnai. Teigiama, kad terapija padeda fiziškai ir psichiškai nesveikiems bei neįgaliems asmenims, taip pat suaugusiems ir vaikams, turintiems įvairių psichopatologijų. Taip pat terapeutai teigia, kad tai veiksminga pagalba žmonėms, turintiems klinikinių sutrikimų, tokių kaip: autizmas, epilepsija, Angelmano sindromas, Dauno sindromas, disleksija, Retto sindromas, Tay-Sachso liga, Tourettes sindromas, Williamo sindromas, vėžys ir AIDS. Kiti svarbūs delfinų terapijos privalumai yra padidėjusi stimuliacija, geresnė atmintis, padidėję motoriniai įgūdžiai, pagreitėjęs gijimas ir žmogaus gerovės padidėjimas, taip pat sumažėjęs stresas, skausmas ir depresija, padidėjęs atsipalaidavimas, endorfinų ir hormonų augimas ir sveikimo proceso skatinimas. Delfinų terapija padidina dėmesio skyrimą, motyvaciją ir kalbos įgūdžius, greičiau ir ekonomiškiau nei kitos įprastinės terapijos priemonės ir gydymo poveikis išlieka ilgesnį laiką. Terapija paprastai įtraukia pacientą į plaukimą ir žaidimą su delfinais, atliekant tokias užduotis kaip rankos ir akies koordinavimas ar įvairūs žodinio atsako tikslai. Tai labai patraukli terapijos forma, nes delfinai yra labai draugiški ir mėgstami egzotiniai gyvūnai¹⁴.

Galima išskirti dviejų krypčių delfinų terapijos programas. Pirmosios, vadinamosios gydymo krypties, atstovai teigia, kad delfinų echolokacijos sistemos skleidžiami garsai savaime veikia žmogaus organizmą. Vis dėl to populiareesnė yra antroji kryptis, pagrįsta operantinio išmokymo principais. Šia terapija siekama pagerinti klientų psichologinę, socialinę, kognityvinę būklę, delfinus naudojant kaip skatinamąją motyvacijos priemonę¹⁵.

Delfinų terapija atsirado XX a. 5-ame dešimtmetyje. Daktaras John Lilly tyrė delfinų poveikį neįgaliesiems. Nuo 1978 m. gydomoji delfinų pagalba buvo toliau tobulinama, ypač po to, kai pasisekė dr. David E. Nathanson¹⁶. Jis pirmasis pradėjo taikyti delfinų terapiją dviem tiriamiesiems – abiem vaikams buvo nustatytas Dauno sindromas. Mokslininkas tikėjosi taikant delfinų terapiją, koreguoti vaikų elgesį, nes abiem buvo dėmesio ir susikaupimo trūkumas. Nathanson nustatė, kad delfinai iš tikrųjų padidino tiriamųjų dėmesį. Jiems buvo leista maitinti delfinus skanėstais, jei jie teisingai atsakys į terapeuto klausimus. Atsižvelgdami į teigiamo sustiprinimo galimybę, tiriamieji padarė taip, kaip buvo paprašyta. Vaikai sugebėjo apdoroti ir išsaugoti žodinę informaciją. Palyginti su tuo metu naudojamomis mokymosi praktikomis, tiriamieji žodines komandas išmoko keturis kartus greičiau nei tradicinėje aplinkoje¹⁷.

1986 m. Ukrainoje, medicinos mokslų daktarė Liudmila Nikolajevna Lukina sukūrė daug terapinių metodų. Terapinis metodas pagrįstas hipersoniniu dirgikliu, kurį delfinų sonaras (organas viršugalvyje,

¹⁴ Britta L. Fiksdal, Daniel Houlihan, Aaron C. Barnes, „Dolphin-Assisted Therapy: Claims versus Evidence“, *Autism Research and Treatment*, 2012, 2-6.

¹⁵ Brigita Kreiviniienė, Mindaugas Rugevičius, *Delfinų terapija Lietuvos jūrų muziejuje*, (Klaipėdos universiteto leidykla, 2009), 5-6

¹⁶ E. Gouva, A. Ergolavou, I. Paschos, C. Perdikaris, C. Nathanailides, N. Damigou, F. Athanassopoulou, „Dolphin therapy“, *Journal of the Hellenic Veterinary Medical Society*, prieiga internete: <https://doi.org/10.12681/jhvm.14924>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-03-21].

¹⁷ Jaquie Kunz, „Where did Dolphin Assisted Therapy Get Its Start“, prieiga internete: <https://www.1fur1.org/dolphin-assisted-therapy-get-start/>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-03-21].

padedantis delfinams skleisti ir priimti ultragarsus) perduoda žmogaus centrinei nervų sistemai, todėl smegenų pusrutuliai sinchronizuoja tam tikram laikotarpiui (smegenų bangos yra suderinamos abiejuose pusrutuliuose pagal dažnį ir fazę), kas savo ruožtu laikoma neurologiškai neįprastu reiškiniu¹⁸. Taip pat eksperimentai patvirtino, jog delfinų terapija gerina kalbą, pažinimo procesą, dėmesį, elgesį, motyvaciją mokytis ir netgi kai kuriuos medicininius aspektus.

Ilgainiui duris atvėrus JAV ir Ukrainos delfinų terapijos centrams, idėja delfinų terapija pasinaudoti kaip pagalbos forma neįgaliesiems vaikams susidomėta ir kitose šalyse¹⁹. Šiuo metu beveik visame pasaulyje yra delfinų terapijos programos, įskaitant Europą, Vidurinius Rytus, Aziją, JAV, Karibus, Meksiką, Izraelį, Rusiją, Japoniją, Kiniją, Bahamas ir Pietų Ameriką.

1.3. Delfinų terapijos taikymo ypatumai

1.3.1. Užsienyje

Idėja delfinus naudoti neįgalių vaikų terapijai gimė Jungtinėse Amerikos Valstijose, jos autorius – dr. David E. Nathanson. Key Largo salos centro delfinų terapijos programa nuo kitų centrų skiriasi tuo, kad dirba gana didelė profesionalių specialistų komanda. Vis dėl to ne tik specialistų veikla ir delfinai lemia teigiamus pokyčius, į delfinų terapijos procesą stengiamasi įtraukti ir tėvus. Teigiama, kad optimizavus tris veiksnius – delfinų poveikį, specialistų pagalbą ir tėvų įtraukimą – galima pasiekti puikių rezultatų.

D.E. Nathanson rėmėsi prielaida, kad vaikai gyvūnams jaučia ypatingą trauką, o neįgalūs vaikai geriau emociškai reaguoja į delfinus, nei į kitus gyvūnus. Noras bendrauti su delfinu skatina vaiką pakankamai ilgai sutelkti dėmesį ir stengtis atlikti pateikiamas užduotis, kurios pačios savaime jam nėra įdomios. Taigi bendravimas su delfinu veikia kaip elgsenos pastiprinimas, didinantis vaikų mokymosi motyvaciją. Manoma, kad gebėjimas ilgiau išlaikyti dėmesį išlieka ir vėliau, po terapijos, ir tai palengvina mokymąsi.

Taip pat D.E. Nathanson yra paskelbęs nemažai straipsnių apie atliktus tyrimus delfinų terapijoje. Vienoje savo publikacijų teigė, jog terapijai naudojant delfinus galima pagerinti vaikų koncentraciją, todėl jie geriau mokosi. Vėliau atlikus tyrimą su Dauno sindromą turinčiais vaikais paaiškėjo, kad mokymasis kartu su delfinais nuo dviejų iki dešimties kartų paspartina išmokimą.

1995 metais Key Largo delfinų terapijos centre buvo pradėtas naujas tyrimas, kuris turėjo poveikį visoms delfinų terapijos sritims. Siekta nustatyti, ar per dviejų savaitių terapijos programą galima pasiekti tų pačių rezultatų, nei per šešių mėnesių įprastą terapijos procedūras ir logopedijos pratimus. Tyrime dalyvavo 47 vaikai, kurių problemos buvo skirtingos. Nors duomenys apdoroti skirtingais būdais, visos išvados rodė, kad po dviejų delfinų terapijos savaitių vaikų rezultatai yra geresni nei po pusę metų trukusių tradicinių metodų.

Nuo 2004 m. Key Largo salos centre nutarta delfinų terapijai nebenaudoti gyvų delfinų, o sukurti jų pakaitalą. Bendrovė gaminanti įvairius personažus filmams, sukūrė delfino imituotoją, vadinamąjį animatroninį delfiną, kuris atrodo lyg tikras. Atliktas tyrimas, parodė, kad skirtumo naudojant gyvą ir dirbtinį delfinus nėra. Vaikams su visiškai negalia animatroninis delfinas, kaip motyvuotojas, buvo gerokai veiksmingesnis nei tikras. Dėl šių rezultatų specialistai nemažai diskutavo. Šiuo atveju paskatinimui gali būti naudojamas ne tik delfinas, bet ir saldainis, pagyrimas ar kitas gyvūnas²⁰

¹⁸ E. Gouva, A. Ergolavou, I. Paschos, C. Perdikaris, C. Nathanailides, N. Damigou, F. Athanassopoulou, „Dolphin therapy“, *Journal of the Hellenic Veterinary Medical Society*, prieiga internete: <https://doi.org/10.12681/jhvms.14924>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-03-21].

¹⁹ Brigita Kreivinienė, Mindaugas Rugevičius, *Delfinų terapija Lietuvos jūrų muziejuje*, (Klaipėdos universiteto leidykla, 2009), 7.

²⁰ Brigita Kreivinienė, Mindaugas Rugevičius, *Delfinų terapija Lietuvos jūrų muziejuje*, (Klaipėdos universiteto leidykla, 2009), 9-12.

Medicinos mokslų daktarės iš Sevastopolio (Ukraina) Liudmilos Nikolajevnos Lukinos manymu, derėtų nepamiršti ir svarbaus pačios jūros bei fizioterapijos gydomojo poveikio, kuris gaunamas kartu su delfinų terapija. Ji taip pat teigia, jog daugelis vegetacinės nervų sistemos pokyčių, vykstančių paciento organizme, kurie įprastai yra veikiami bendravimo su delfinu metu, vykstant psichologinės būklės korekcijai galima paaiškinti ir ultragarso, kurį skleidžia delfinai gydomuoju poveikiu. Ultragaras geba paveikti paciento organizmo zonas, kurios pasižymi sutrikusia funkcija. Atlikus tyrimą su 2100 pacientų, kurio metu buvo taikyta iki 10-15 seansų vandenyje, kurių trukmė po 15-20 min. Gauti stebėtini rezultatai: stabilios remisijos pasiekta 90 proc. vaikų, sergančių enureze, 75 proc. – mikčiojančių, 67 proc. – trinių fobijų, 78 proc. – sergančių neurastenija, 61 proc. – sergančių depresija, taip pat pagerėjo vaikų sergančių autizmu ir cerebriniu paralyžiumi psichologinė būklė bei socialinė adaptacija. Suaugusiems, kuriems buvo diagnozuotas lėtinio nuovargio sindromas, po delfinų terapijos seansų ne tik susilpnėjo simptomai, bet ir atsirado teigiamų elektroencefalogramos (tai metodas, kuriuo matuojama smegenų biosrovė, fiksuojant elektrinius virpesius) pokyčių²¹.

Sevastopolio okeanariume, aiškinant delfinų terapijos veiksmingumą, remiamasi šiomis prielaidomis:

- Delfinų skleidžiamas hidroakustinis signalas teigiamai veikia žmonių fizinę būklę.
- Delfinai iš prigimties yra bioenergoterapeutai.
- Delfinai yra veiksnys, dėl kurio poveikio pacientai, turintys neurologinių sutrikimų, sveiksta.
- Pagrindžiant tai, kodėl delfinai, o ne kiti gyvūnai naudojami terapijoje, teigiama, kad delfinui būdingas įgimtas teigiamas požiūris į žmogų.
- Delfinų terapijos programoje siekama sukurti ryšį: gydytojas – treneris – delfinas – pacientas.

Šio centro darbuotojų stebėjimai rodo, kad aptvertoje teritorijoje plaukiodamas delfinas labai greitai atpažįsta sergantį vaiką ir stengiasi jam skirti kuo daugiau dėmesio. Ne mažiau svarbų vaidmenį atlieka ir delfino bei žmogaus imuninių sistemų panašumas. Okeanariumo mokslininkų teigimu, delfinai gydo nuo pačių lengviausių iki sudėtingiausių psichosomatinių sutrikimų. Tik svarbu, kad terapijoje dalyvautų visiškai sveikas delfinas. Delfinus terapijai reikia atrinkti pagal jų echolokacijos sistemos skleidžiamus garsus, be to, delfinas turi būti atsparus stresui, kai komunikuoja su žmogumi. Teigiama, kad geriausias rezultatas pasiekiamas tada, kai kartu dirba delfinas ir treneris. Ukrainos mokslininkų nuomone, delfinas, kaip energoterapeutas, veikia pacientą ląstelių lygyje. Jo skleidžiamas ultragaras pagreitina elektronų judėjimą ląstelėje, todėl žmogaus energijos galimybės didėja. Sukaupta energija perduodama į ligos pažeistą organą, todėl jo funkcionalumas gerėja ir žmogaus organizmas sustiprina savo gynybines funkcijas.

Manoma, kad delfino biolaukas yra ypatingas, todėl bendraudamas su juo žmogus atsipalaiduoja, silpnėja stresas, jaučiamas energijos antplūdis, pamiršamos neigiamos emocijos. Bendravimas su delfinu priverčia žmogaus organizmą „įjungti“ vidinius rezervus. Net sensorinis kontaktas su delfinu per receptorių suaktyvina tą paciento smegenų dalį, kuri anksčiau buvo neveikli²².

Delfinų rifas, esantis piečiausiame Izraelio taške, Eilate, yra unikali ekologinė vieta, kurioje lankytojai turi neįprastą galimybę susitikti ir stebėti delfinus jų natūralioje buveinėje²³. Pietiniame paplūdimyje ant jūros paviršiaus plūduriuoja medinė prieplauka, leidžianti pamatyti delfinus, gyvenančius savo kasdieninį gyvenimą ir personalą, dirbantį pagal bendrą ideologiją – siekiant priartinti žmogų prie

²¹ Zita Alseikienė, „Delfinų terapija – gamtosdovana XXI amžiuje“ *Nervų ir psichikos ligos: specializuotas "Gydymo meno" priedas* Nr. 3(19) (2005), 37.

²² Brigita Kreiviniene, Mindaugas Rugevičius, *Delfinų terapija Lietuvos jūrų muziejuje*, (Klaipėdos universiteto leidykla, 2009), 13-14.

²³ Allison Kaplan Sommer, „In Eilat, dolphins jump for joy, not for fish“, prieiga internete: <https://www.israel21c.org/in-eilat-dolphins-jump-for-joy-not-for-fish/>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-04-20].

aplinkos, tuo pačiu nustatant asmeninį pagarbos aplinkinei žemei ir jūrai pavyzdį. Komanda dirba iš pasiryžimo sukurti utopinį, besąlygišką santykį su gyvūnais, paremtą abipuse pagarba. Rifas taip pat turi kitą, mažiau žinomą aspektą. Čia vyksta pagrindiniai moksliniai tyrimai delfinų ir aplinkos tema.²⁴

Ši programa skiriasi nuo kituose centruose vykdomų programų tuo, kad delfinų terapija yra ilgalaikė, t.y. tęsiasi bent vienerius metus. Dirbama po dvi savaites kas du mėnesiai, per savaitę – po 4 dienas. Klientų amžius – 6 metai ir vyresni, o diagnozės, su kuriomis dirbama, panašios kaip ir kituose centruose, tai: potrauminio streso sutrikimas, autizmas, disleksija, elgesio problemos, Dauno sindromas, depresija ir pan. Programos metodika gana liberali – natūralus vaiko elgesys natūralioje aplinkoje, o procesas grindžiamas unikaliu delfino ir žmogaus ryšiu. Svarbiausia – laisvas gyvūno pasirinkimas bendrauti ar nebendrauti su vienu ar kitu terapijos dalyviu ir kiek laiko į savo aplinką įsileisti žmogų. Delfinų rifas yra tarsi oazė dykumoje, tačiau kartu ir prie jūros su daugybe sausumos ir jūros gyventojų. Viskas, ko mokoma delfinų terapijos metu, vyksta laisva valia, nėra jokios prievartos. Terapijoje dalyvaujančių delfinų neleidžiama maitinti, nes taip siekiama, kad vaiko ir delfino bendravimas vyktų natūraliai dėl paties kontakto, o ne dėl žuvies. Todėl visiškai nesvarbu jei delfinas nepriplaukia. Programos pagrindu stiprinama vaiko motyvacija. Vaikui suteikiama laisvė, kartu jis jaučia ir ribas, kurias pats turi priimti. Esant teigiamai kliento emocinei savijautai, jis nusiramina, yra motyvuotas judėti pirmyn. Todėl galimi ir kiti teigiami kliento postūmiai: geresnė dėmesio koncentracija, aukštesnė savivertė, mažesnė frustracijos tikimybė. Taigi delfinų rifas tarsi pats atlieka terapinę funkciją: vaikai ilgą laiką lankydami centre, tampa natūralia jo dalimi, jie tarsi apsigyvena gamtos prieglobstyje, ištraukia į teikiamus džiaugsmus ir rūpesčius. Taip terapija paveikia daugelį paciento sričių: emocinę, kognityvinę, sensorinę, socialinę šeimos ir socialinę plastesniame kontekste²⁵.

Vienas tokių pavyzdžių yra pateiktas dokumentiniame filme „Dolphin Boy“ („Delfinų berniukas“), kuriame pasakojama apie šešiolikmetį – Moradą kilusi iš Izraelio. Šis nusiuntė nekaltą trumpąją žinutę savo klasės draugei, o jos brolis ir jo draugai įnirtingai jį sumušė ir pavertė jį „dvimečiu“ berniuku. Dėl išpuolio paauglys buvo nebylus, nereaguojantis ir kenčiantis nuo to, ką jo psichiatras dr. Ilanas Kutzas apibūdino kaip sunkų potrauminio atsiribojimo atvejį. Kai du įprasto gydymo mėnesiai nedavė gerų rezultatų, daktaras Kutzas nusprendė išbandyti išskirtinę terapiją: maudytis su delfinais Eilato delfinų rife, Raudonosios jūros pakrantėje²⁶. Moradas ketverius metus buvo apsistojęs Eilato delfinų rife, išmoko pirmiausia bendrauti su delfinais, o tada vėl susigrąžino gebėjimą bendrauti su žmonėmis²⁷. Moradui dalinantis savo prisiminimais, jis teigė: „vieną dieną atmerkiu akis ir matau delfinus aplink save. Tai buvo pirmoji mano gyvenimo diena“. Taip pat jis teigia, jog, kas įvyko prieš tai – nieko nepamena²⁸. Taigi šis dokumentinis filmas pasakoja apie sumaištį, kurią smurtas gali sukelti žmogaus sielai, ir apie gydomąsias gamtos ir gyvūnų galias²⁹.

Kas yra geriau – maitinti gyvūną ir taip nusipelnyti jo palankumą ar laukti, kol pats gyvūnas parodys iniciatyvą bendrauti? Vieningos nuomonės šiuo klausimu nėra. Delfinai yra žaismingi gyvūnai, kuriems patinka nepažįstamą žmogų aptaškyti vandeniu, o šiam susiraukus ima sklisti į žmogaus juoką panašūs garsai. Skatindami kiekvieną delfino veiksmą nematytume natūralaus gyvūno elgesio. Todėl būtina

²⁴ Nicole Kohn, Rolf Oerter, „Dolphin Assisted Therapy Works: Scientific Findings from Eilat and Florida“, *International Journal of Clinical Psychiatry*, Vol. 1 No. 1, (2013).

²⁵ Brigita Kreiviniienė, Mindaugas Rugevičius, *Delfinų terapija Lietuvos jūrų muziejuje*, (Klaipėdos universiteto leidykla, 2009), 16–19

²⁶ Jeannette Catsoulis, „A Beaten Teenager Seeks Solace in Another Species“, *The New York Times*, prieiga internete: <https://www.nytimes.com/2012/04/27/movies/dolphin-boy-a-documentary-by-dani-menkin-and-yonatan-nir.html>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-04-24]

²⁷ Jessica Steinberg, „‘Dolphin Boy’ gets picked up by Disney“, *The Times Of Israel*, prieiga internete: <https://www.timesofisrael.com/dolphin-boy-gets-picked-up-by-disney/>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-04-24]

²⁸ https://www.youtube.com/watch?v=H_s-yZ7Yucw&ab_channel=judguy2007

²⁹ Internetinė prieiga: https://www.imdb.com/title/tt1929235/plotsummary?ref=tt_ov_pl, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-04-24]

puoselėti kuo natūralesnį gyvūno ir žmogaus bendravimą. Taip pat papildoma specialistų komanda stengiasi perduoti kuo daugiau informacijos, kurią grįžus į namų aplinką reikėtų taikyti³⁰.

1.3.2. Lietuvoje – Lietuvos jūrų muziejuje, Delfinų terapijos skyriuje

Lietuvos jūrų muziejuje Delfinariumas duris lankytojams atvėrė 1994 metų balandžio 31 dieną. Pasirengimo darbai prasidėjo kur kas ankščiau: 1987 metais parengta teorinė delfinariumo studija, o 1992 metais jau buvo sutarta, kad iš Sevastopolio delfinariumo į Lietuvą bus atgabenti 5 delfinai: du patinai ir trys patelės³¹.

Aloyzas Každailis dar vadovaudamas Lietuvos jūrų muziejui turėjo sumanymą, kad ir Lietuvoje reikėtų pradėti vystyti delfinų terapiją. Vadovaujant dabartinei muziejaus vadovei Olgai Žalienei, imta kalbėti apie galimybes, kad greta delfinariumo galima būtų įsteigti terapijos centrą, kuriame būtų suteikiama pagalba šeimoms, kurios augina vaikus su negalia. Tais metais į Jūrų muziejų kreipėsi beveik visiškai viltį praradęs tėvas, kuris augino vaiką su autizmo spektro sutrikimu. Tokiu būdu aplinkybės sutapo su norais ir buvo duotas ženklas darbų pradžia – įvyko pirmieji užsiėmimai.

Tais laikais delfinų terapija buvo absoliučiai naujas dalykas. Visiškai nenuostabu, kad ir reakcijų būta skirtingų – vieni žmonės skatino šį projektą, o kiti atvirksčiai tik stabdė. Tiesa pasakius, darbo aplinka buvo visiškai kitokia nei yra dabar – terapija buvo atliekama didžiojoje pasirodymų salėje. Neurologai ir psichiatrai jau tada vertino užsiėmimus, stebėdami muziejaus specialistų vykdomą darbą su delfinais ir vaikais. Neatsižvelgiant į tai, kad visi užsiėmimai vykdyti labiau žaidimų terapijos forma, iš tėvų, kurie augina vaikus su negalia, buvo gauti teigiami atsiliepimai. Pirmas biomedicininis tyrimas buvo atliktas po trijų tokio darbo metų. Šiam tyrimui vadovavo biomedicinos mokslų daktaras Algimantas Kirkutis. Tyrimo rezultatai buvo teigiami – delfinų terapijos veiksmingumas siekė net 80 procentų atvejų. Socialinių mokslų daktarė Brigita Kreivinienė pažymi, jog po teigiamų biomedicininio tyrimų rezultatų, buvo atlikti ir kiti moksliniai tyrimai, kurių rezultatai parodė ir vaikų socialinius pokyčius įvykusius po terapijos su delfinais. „Šis fenomenas buvo vis labiau ir labiau atvertas.“, – pasidžiaugė docentė³².

Lietuvos jūrų muziejus – valstybinė įstaiga, specialiųjų poreikių žmonėms teikianti delfinų terapijos paslaugas dar nuo 2001-ųjų. Lietuvos jūrų muziejaus delfinų terapijos moksliniai tyrimai pradėti 2003 metais, kuomet, Klaipėdos universitetui bendradarbiaujant su Klaipėdos jūrininkų ligonine buvo pradėti biomedicininiai tyrimai, su tikslu ištirti, koks šios terapijos poveikis vaikams turintiems autizmo spektro sutrikimų. Vėliau, 2007-2011 m. tirta šeimų, kurios augina vaikus turinčius įvairius sveikatos sutrikimus, nuomonė apie delfinų asistuojamos terapijos užsiėmimų teikiamą naudą. Bendradarbiaujant Klaipėdos universitetui, nevyriausybinėms organizacijoms bei Klaipėdos jūrininkų ligoninei, kiekvienais metais rengiami delfinų terapijos užsiėmimai žmonėms, turintiems įvairias negalias³³.

Su vaiku ar suaugusiu, turinčiu spec. poreikių ar negalią, darbą atlieką specialistų komanda: psichologai, elgesio specialistai, delfinų treneriai, socialiniai darbuotojai, kineziterapeutai. Galima užsisakyti individualius ar pavienius užsiėmimus, taip pat yra suteikiama galimybė sudalyvauti centre vykstančių užsiėmimų cikle. Kiekvienas delfinų terapijos dalyvis gauna intensyvią 10 dienų programą (terapijos trukmė dvi savaites, su pertrauka po pirmų penkių užsiėmimų, kuri trunka dvi dienas) ir šešis papildomus edukacinius arba terapinius užsiėmimus, priklausomai nuo dalyvio asmeninio individualaus poreikio. Papildomai gali būti organizuojamos: HOP intensyvios interakcijos, sensorikos, kūno derinimo,

³⁰ Brigita Kreivinienė, Mindaugas Rugevičius, *Delfinų terapija Lietuvos jūrų muziejuje*, (Klaipėdos universiteto leidykla, 2009), 20

³¹ *Ibid.*, 21

³² Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija „Ministerijos apdovanojimai: delfinų terapija padeda įveikti negalią“, prieiga internete: <https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/ministerijos-apdovanojimai-delfinu-terapija-padedate-iveikti-negalia?fbclid=IwAR3vdEIKHzN7Cj76BFQSVmdS4f-twNjFegMty-HnIdfTw866JaPNKWcQK9s>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-04-27]

³³ Brigita Kreivinienė, „Delfinų terapija: holistinio centro galimybės konstruojant pagalbą šeimai negalios situacijoje“, prieiga internete: <https://www.kaniterapija.eu/wp-content/uploads/2016/03/Sveikata-2016-pranesimai.docx>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-04-27]

dailės, keramikos, smėlio, Sherbornė judesio terapijos ir video analizės programos. Šiame terapijos centre yra įkurti specialūs poilsio ir žaidimų kambariai, skirti čia dalyvaujančioms šeimoms. Delfinariume taip pat yra apsigyvenę įvairūs ropliai – gekonai, iguanų vėžliai, pastarieji taip pat panaudojami edukacinėms veikloms vykdyti. Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centro tikslas yra padėti visai šeimai, kadangi jos vieno nario reikmės dažnai paliečia ir visą šeimą³⁴.

Terapijos su delfinais programa – skirta visai šeimai. Manoma, kad dėl vieno šeimos nario problemų dažnai stresą išgyvena visa šeima, dėl to jai gali prireikti ir socialinės pagalbos. Jeigu kalbama apie chroniškus susirgimus, tai dažnai negalia sukelia šeimai didelį stresą. Šeimos nariams yra būtima pagalba, nes jie gali pavargti nuo nesibaigiančios rutinos ir nepagerėjančios sergančiojo būklės. Šeima gali gauti taip reikalingą socialinę pagalbą su centre dirbančių specialistų komanda ir asistuojama gyvūnų terapija. Dalyvavimas delfinų asistuojamoje terapijoje daugybę pozityvių emocijų ir suartina visos šeimos narius. Delfinas tampa puikiu draugu, kuris padeda vaikui arba suaugusiam žmogui pasiekti teigiamų rezultatų ir išskeltų terapijos tikslų. Mokyti kartu su delfinais tampa vienu iš malonumų.

2015 m. atsidaręs naujas Delfinų terapijos centras yra puikiai pritaikytas vaikams ir suaugusiesiems turintiems negalią. Dalyvaujančių patogumui delfinų terapijos užsiėmimai yra rengiami net trijuose skirtingą gylį turinčiuose baseinuose. Terapija taip pat pagerina:

- fizinės motorikos funkcijas;
- psichologinę asmens būseną;
- psichosocialinius įgūdžius;
- socialinį gyvenimą

Programos pagrindinis tikslas - pagerinti šeimų, kurios susiduria su šeimos nario negalia, gyvenimo kokybę ir sustiprinti jų šeimos darną. Atsižvelgiant į 12, programoje dalyvaujančių, delfinų norus ir nuotaikas, šie pasirinktinai bendrauja su programos dalyviu. Šiame delfinų terapijos centre, užsiėmimu metu, yra taikomi trys esminiai principai:

- **Delfinų gerovė.** Delfinai – lygiaverčiai terapijos proceso partneriai, jie nėra verčiami elgtis prieš jų valią, o užsiėmimų grafikas yra suderinamas su jų pasirodymais ir treniruotėmis, tam kad gyvūnai taip pat nepervargtų.
- **Holistinis požiūris į šeimą.** Šeima – svarbi terapijos proceso dalis. Delfinų terapijos centro klientas tampa šio centro „šeimos“ dalimi, o ne tik asmeniu turinčiu negalią, dėl to kiekvienai šeimai yra sukuriamas individuali programa. Viso terapijos proceso metu yra atsižvelgiama į asmeninius dalyvaujančiųjų poreikius. Terapijos proceso tikslas – pasiekti psichologinės ir psichinės darnos su pačiu savimi.
- **Etika.** Ši programa – pagrįsta moralinėmis vertybėmis ir normomis – laikomasi konfidencialumo reikalavimų, nėra išankstinių nuostatų, dalyviai yra priimami tokiais, kokiais jie yra, ir vienodai yra elgiamasi su visais³⁵

Lietuvos jūrų muziejus Delfinų terapijos centras įgyvendino holistinio centro idėją – čia atvykusiems teikiama visapusiška pagalba. Kreivinienės teigimu, delfinų terapijoje, pirmas svarbus dalykas yra metodika. Centre yra patvirtintos trys kryptys, kuriomis yra dirbama: sensorinė, motorinė ir psichoemocinė – psichosocialinė³⁶. Nors šis, Delfinų terapijos centras, vykdo veiklą visai nesenai, čia taip pat yra skatinamos inovacijos ties negalios sritimi ir yra naudojami moderniausi pasaulio metodai³⁷ ir šis centras plečia savo veiklą toliau, siekdamas pasiūlyti kuo įvairesnius gydymo ir paslaugų kompleksus.

³⁴ Internetinė prieiga: <https://muziejus.lt/en/node/260> , [interaktyvus, žiūrėta: 2021-04-27]

³⁵ Brigita Kreiviniienė, „Delfinų terapija: holistinio centro galimybes konstruojant pagalbą šeimai negalios situacijoje“, prieiga internete: <https://www.kaniterapija.eu/wp-content/uploads/2016/03/Sveikata-2016-pranesimai.docx> , [interaktyvus, žiūrėta: 2021-04-27]

³⁶ https://www.youtube.com/watch?v=ufRBp8cN6oY&ab_channel=Lrytas.lt

³⁷ Internetinė prieiga: https://muziejus.lt/sites/jrmz/files/kita/mokslinis_tyrimas.pdf , [interaktyvus, žiūrėta: 2021-05-01]

Šiandien yra įrenginėjamos naujos erdvės, kuriose bus suteikiama galimybė įtvirtinti įgūdžius, kurie yra labiausiai reikalingi kasdieninėje veikloje, tokioje kaip asmeninė higiena, maisto ruošimas ar savo gyvenamosios erdvės susitvarkymas. Kai kuriems asmenims šie paprasti procesai yra per nelyg sudėtingi, todėl kiekvienam iš jų reikia parinkti individualias komunikavimo sistemas. Tikima, jog šių naujų erdvių įkūrimas kompleksiskai ir reikšmingai prisidės prie holistinio požiūrio į šeimą, koncepcijos plėtotės.

Be abejo, Delfinų terapijos centro paklausiausia paslauga yra užsiėmimas su delfinais. Šie gyvūnai yra svarbūs pacientų psichinei ir emocinei savijautai, taip pat padeda atsiskleisti bei skatina bendravimą. Delfinai geba ne tik pritraukti dėmesį, bet ir geba suprasti paciento nuotaiką ar gestus, formuoja pozityvų elgesį, lavina pažintinę raidą. Siekiant suformuoti socialinius įgūdžius yra suteikiama aplinka, kurioje klientai gauna galimybę veiksmingai spręst gyvenimo poreikius ir iškilusias problemas. Tačiau socialiniai įgūdžiai apibrėžia ne tik kalbėjimą, judėjimą ar komunikaciją, bet ir gebėjimą savarankiškai orientuotis klientui artimoje aplinkoje³⁸.

³⁸ Internetinė prieiga: <https://rotary1462.org/Stories/delfin%C5%B3-terapijos-centre-%E2%80%93-nauja-lavinanti-erdv%C4%97-autizmo-spektro-sutrikim%C4%85-turintiems-vaikams>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-05-01]

2. VIZUALI TERAPIJOS KOMUNIKACIJA

Dažniausiai gyvūnų terapijos centrai neapsiriboja vien tik pacientų gydymu, bet ir yra suteikiama pagalba šeimoms, kurios susiduria su negalią turinčiais artimaisiais. Todėl vizualios komunikacijos įrankių pagalbą galima padėti perduoti reikiamą informaciją, nes vizualinė patirtis yra vienas iš efektyvesnių mokymosi ir informacijos perdavimo būdų. Integruojant vaizdus ir ženklus, orientavimosi sistema yra tinkamas vizualios komunikacijos įrankis, pagrįstas pagrindiniais suvokimo principais, aktualiais vaizdais ir asociacijomis, padedančiais sukurti teisingą, patogią ir efektyvią erdvę paslaugoms teikti, įskaitant ir gyvūnų terapijos centrus. Taip vizualios komunikacijos pagalba galima palengvinti gydytojo ir paciento bendravimą ir suteikti kitokį saviraiškos būdą. Šią vizualią jutiminę patirtį galima sustiprinti sensorinio dizaino pagalba, kuris gali parodyti reikšmingesnę poveikį aplinkos pažinimo stimuliavimui. Tokiu būdu sukurta gydomoji aplinka duotų teigiamą terapinį poveikį. Tokia kompleksinė jutiminė patirtis gali sukelti teigiamas emocijas, kurios gali efektyviai paveikti įvairius socialinius įgūdžius.

2.1 Orientavimosi sistemos dizainas

Šiandien sunkiai ar rasime terminą kelio nustatymo sistema arba krypčių sistema. Todėl lygiai taip pat nauja yra ir visa sistemingo dizaino koncepcija, kuri sujungia visus techninius ir funkcinius projekto reikalavimus, nors tikroji užduotis parodyti žmonėms kelią yra tokia pat sena kaip žmonija. Pavyzdžiui, rodyklės yra senas žymėjimas, o senovėje akmenų krūvos rodydavo kelią kryžkelėje³⁹.

Įvairios disciplinos yra susiję su vizualaus orientavimosi įvairiose erdvėse dizaino sistemos kūrimu. Norint integruoti orientacinius elementus į miesto, kraštovaizdžio, įvairios paskirties pastatų struktūrų kontekstą, būtinas architektų ir inžinierių, apšvietimo, komunikacijų ir žiniasklaidos dizainerių bendradarbiavimas, įskaitant teorines disciplinas ir skaitmenines informacines technologijas. Kitas svarbus objektas yra klientas, kuris turi savo poreikius. Orientavimosi sistemų kūrimo susiduriama su identifikavimo, įmonės kultūros, tapatybės ir prekės ženklo ar iškabų klausimais. Iš esmės ženklinimas apima daugiau nei tiesiog bandymą atsakyti į klausimus „Kur ką rasti?“ arba „Kur man reikia eiti?“. Ženklinimas ne tik teikia informaciją, bet ir pagerina informacijos priėmimą pasitelkdamas išplėstinį turinį, derindamas architektūrą, dizainą ir skaitmenines informacines technologijas, prijungiant spalvų teoriją, psichologiją, jutiminius suvokimus ir kultūrinį tapatumą. Sąmoningas architektūrinių struktūrų integravimas su orientavimosi komponentais, projekcija į architektūrines erdves derinama su identiteto kūrimu ir įstaigos tapatybės išplėtimu.⁴⁰

Visų pirma, vietovės pažinimas leidžia mums orientuotis miesto ir architektūrinėse erdvėse. Jei nuklystame į nežinomas erdves, pirmiausia bandome atpažinti pažįstamus tvarkos modelius. Intuityviai randame kelią nuo miesto pakraščio į tankų ir judrų miesto centrą, kaip ir nuo geležinkelio stoties iki rotušės. Taip pat galime drąsiai rasti kelią iki lifto viešbutyje arba į vonios kambarį nepažįstamame name, nes išmokome tvarkytis su tipiniais aukštų planais. Tik tuo atveju, jei erdvės yra unikalios, netradicinės ar painios turime griebtis ženklų sistemų. Nuorodų sistema teikia pagalbą ten, kur nebegalime atpažinti jokių susistemintų ženklų.⁴¹ Jeigu kelio nurodymo sistemos, pagrįstos vien spalvų kodavimu, gali būti tik riboto efektyvumo, tai sistemos supratimo elementus galima palengvinti naudojant vizualias formas –

³⁹ Andreas Uebele, *Signage Systems & Information Graphics – A Professional Sourcebook*, (Thames & Hudson, 2007), 8-9

⁴⁰ Beate Kling, Torsten Krüger, *Signage: Spatial Orientation*, (Edition Detail, 2013), 12

⁴¹ *Ibid.*, 20

atpažistamas ikonas ar piktogramas. Tai tampa paprasta, jei nėra daugiau informacijos, kurią reikia perduoti.⁴²

Projektuojant orientavimosi sistemą reikia žinių apie pastatą ir visas jo funkcijas. Todėl būtina išsiaiškinti visas būtinas kryptis, išėjimus ir įėjimus, paskirtis ir tikslų funkcinių erdvių išplanavimą. Net menkiausios, atrodytų, nesvarbios detalės gali turėti įtakos dizainui. Sistema turi būti neklaidinanti. Taip pat būtina sužymėti visus duomenis į pagrindinį planą ir sužymėti kiekvieną tašką, kur reikia informacijos ir kur turi būti nukreipiamasis ženklas. Paprastai prie įėjimo turėtų būti bendra informacinė lenta, nurodanti kelią į tam tikras vietas. Visur, kur žmonėms reikia nuspręsti, ar eiti į kairę, dešinę, aukštn, žemyn ar tiesiai, plane turi būti pažymėtas naujas ženklas. Preliminarus projekto planas parodo pagrindinę idėją. Planas turi būti fiksuotas, detalizuotas ir aprašytas šiomis sistemos dalimis:

- tipografinė sistema ir rašymo laukas
- modulinis išdėstymas ir matmenys
- ženklų ir piktogramų sistema
- paviršių ir spalvų sistema
- sekcijų, grindų lygio ir patalpų kodavimo sistema

Dizainas turi pateikti funkcionalų orientavimosi erdvėse sprendimą. Kiekviena sistemos dalis turi būti parengta ir išbandyta kiekvienoje situacijoje. Kitame etape galima pradėti planuoti nuorodų gamybą. Jei projektavimo darbai bus didelės apimties, turi būti pasitelkiami konstrukcijų inžinieriai. Brėžiniuose ar preliminariniuose eskizuose siūloma taip pat naudoti žmonių siluetus, medžius ar automobilius, tam, kad būtų galima lengviau suprasti mastelį. Erdvinis vaizdavimas taip pat padeda geriau perteikti dizaino koncepciją. Geometrinė aksonometrija turi didesnę pranašumą, nei perspektyvos naudojimas, nes ji suteikia tikslesnį ir dažnai patrauklesnį objekto įspūdį lankytojams⁴³.

Orientavimosi sistemos dizainas, taip pat turi būti pritaikytas visoms žmonių grupėms. Kad orientavimosi sistema būtų lengviau suprantama, informacija turi būti neperkrauta ir lengvai skaitoma. Per didelis ženklų skaičius ir informacijos kiekis gali sukurti vizualinę netvarką, kuri gali klaidinti vartotojus. Tam, kad dizainas būtų efektyvus į orientavimosi sistemą galima įtraukti spalvų schemas, atitinkančias paskirties vietą, naudoti bendrinę kalbą, reljefinius ženklus – žmonėms turintiems regėjimo negalią, krypties rodykles. Kalbant apie funkcionalių ženklų spalvas, simboliai ir informacija turi kontrastuoti su fono spalva, nes tai padeda atkreipti dėmesį į ženklo turinį⁴⁴

Tokie projektai remiasi savaime suprantamos erdvės idėja. Taip pat būtina erdves projektuoti pakankamai paprastas, kad jos, būtų visų pirma savaime suprantamos. Pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas reikalavimams, susijusiems su konstrukcijos projektavimu ir naudojimu, remiantis principu „forma atitinka funkciją“, taip pat holistiniu požiūriu į dizainą, kuris vadovaujasi paprastumu, įvairovės vienybe, tapatumu su vieta ir konstrukcine tvarka. Taip pat padidėjęs tvarkos ir supaprastinimo poreikis kyla dėl įtempto šiuolaikinio amžiaus tempo, atsiranda papildomų orientacinių sistemų poreikis. Tai reiškia, kad ženklinimas vaidina vis svarbesnį vaidmenį sėkminguose įvairiausių rūšių komunikacijos projektuose.⁴⁵

⁴² Andreas Uebele, *Signage Systems & Information Graphics – A Professional Sourcebook*, (Thames & Hudson, 2007), 60-61

⁴³ *Ibid.*, 114-115

⁴⁴ Lil Kelly, „Universal design principle“, *Asi Signage Innovations*, prieiga internete: <https://asisignage.com/2017/11/06/universal-design-principles/>

⁴⁵ Beate Kling, Torsten Krüger, *Signage: Spatial Orientation*, (Edition Detail, 2013), 34

2.2. Sensorinis dizainas ir žaidimas

Sensorinis dizainas yra naujas reiškiny, kuris stengiasi įtraukti visus penkis kliento pojūčius. Šiuo atveju lytėjimas, uoslė, klausa, regėjimas ir skonis yra penki sensorinio dizaino ramsčiai. Toks kelių jutimų metodas praturtina gaminio patirtį, išvengia nepageidaujamų prieštarų pranešimų ir sukuria produktą, kuris yra suprantamas ir kai kurių jutimo sutrikimų turintiems vartotojams. Todėl pagrindinis iššūkis sensorinio dizaino projektuose yra integruotas dizainas, kuriame visos sensorinės patirtys palaiko produkto funkciją.⁴⁶

Esami jausmai ir išgyvenimai formuoja dabartinę patirtį. Vis dėlto, patirties formavimo potencialas vertinamas kaip dizaino ir rinkodaros vertė, padedanti žmonėms priimti geresnius sprendimus arba jaustis geriau. Prijungiant vieną iš sensorinių dirgiklių į orientacinę sistemą, galima sukurti teigiamas emocijas, kurios galėtų padėti Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos skyriaus pacientams orientuotis patalpose geriau ir tuo pačiu turėtų terapinį poveikį. Kalifornijos universiteto San Diego dizaino laboratorijos direktorius – Donas Normanas pateikia conceptualų sensorinio dizaino pažinimo modelį⁴⁷. Jis glaudžiai susijęs su veiklos teorijomis, nes leidžia manyti, kad žmonės veiksmus atlieka remdamiesi suvokimu. Žmogaus pažinimas yra skirstomas į intuityvų, elgsenos ir refleksijos lygmenis, kurie nuolat sąveikauja tarpusavyje.

Intuityvus lygmuo yra nesąmoningas informacijos apdorojimas, kurį sudaro greitas sprendimų priėmimas, susijęs su tuo, ar kažkas yra saugu, patrauklu ar bjauru. Intuityvus lygmuo reaguoja į dabartinius įvykius ir suteikia afektinę būseną, būdamas nepriklausomas nuo turinio ar istorijos. Skirtingi jutimo organai įgalina jutimą instinktyviame lygmenyje, kuris pagrįstas numanomais žmogaus poreikiais. Dono Normano teigimu, puikus dizainas naudoja estetinį jautrumą, kad paskatintų spontanišką atsaką. Tai reiškia, kad dizainas intuityviame lygmenyje iš esmės yra skirtas maloniam jutimo potyriui, o ne tik gerai išvaizdai. Žvelgiant iš dizainerio perspektyvos, instinktyvūs atsakymai turi stiprų ryšį su tiesioginiu suvokimu. Šiame lygmenyje išvaizda nesusijusi su tinkamumu naudoti, funkcijomis ar supratimu.

Elgsenos lygmuo – tai išmoktų įgūdžių lygis, kuriuos sukelia įvykis, turintis pakankamai savybių, atitinkančių kokį nors jau patirtą įvykį. Elgsenos lygmenyje veiksmai ir analizė dažniausiai yra sąmoningi ir dažnai yra susiję su funkcija, našumu ir tinkamumu naudoti. Nors žmonės žino apie savo veiksmus, jie gali nežinoti kiekvienos smulkmenos, dėl kurios buvo atliktas konkretus veiksmas. Kai žmogus atlieka gerai išmoktą veiksmą, jam tereikia galvoti apie tikslą. Pavyzdžiui, valgymas ar sėdėjimas ant kėdės gali būti laikomos tokiomis išmoktomis situacijomis, kurios nereikalauja didelio pažinimo proceso. Dizainerio požiūriu, kritinis aspektas elgsenos lygmenyje yra tai, kad kiekvienas veiksmas yra susijęs su lūkesčiais, kurie yra teigiami, neigiami arba kažkas tarpinio. Patirtis negali būti vertinama kaip objektyviai gera ar bloga patirtis, tačiau ji visada vertinama su supančia aplinka ar praeities patirtimi. Elgsenos būsenos išmokstamos praktikuojant ir jos palaiko kontrolės jausmą, viskam vykstant taip, kaip tikėtasi, arba nusivylimą, kai viskas vyksta priešingai. Emocinis lygis reaguoja į pokyčius, o pokytis suvokiamas teigiamai, net jei labai neigiami lūkesčiai sukelia šiek tiek neigiamą rezultatą, o tai pabrėžia dinamišką patirties prigimtį. Todėl labai teigiamai laukiami lūkesčiai tampa neigiami, jei rezultatas yra tik šiek tiek teigiamas. Sensorinio dizaino srityje intuityvaus ir elgesio lygmenų tyrimas vis dar yra šiek tiek ribotas, nors jis yra tiesiogiai susijęs su vartotojo patirtimi. Emocinio produkto patirties dizainas gali būti patraukliausias intuityviame lygmenyje.

Normanas reflektyvų lygmenį apibūdina kaip sąmoningą mąstymą, kuriame vystosi gilus supratimas. Skirtingai nuo intuityvaus ir elgesio lygmenų, apgalvotas atsakas yra nuolatinio tuo pačiu

⁴⁶ Hendrik N.J. Schifferstein, „Multi sensory design“, *In Proceedings of the Second Conference on Creativity and Innovation in Design* (DESIRE '11, 2011)

⁴⁷ Lawson Blake, „The Design of Everyday Things by Don Norman“, prieiga internete: <https://lawsonblake.com/design-of-everyday-things-don-norman/> [interaktyvus, žiūrėta: 2023-05-01]

metu kartojamo žmogaus pažinimo apdorojimo rezultatas. Skirtingai nuo intuityvaus ir elgesio, refleksijos lygmuo neturi tiesioginės prieigos prie jutimo įvesties, o tai suteikia tvirtą teiginį apie daugialypį jutimą. Reflektyvus mąstymas gali atsirasti, kai tikrasis įvykis jau pasibaigęs ir jį galima apibūdinti kaip apgalvotą ir vertinamą. Dono Normano teigimu, aukščiausias emocijų lygis kyla iš reflektivaus lygmens. Tai taip pat lygmuo, kuriame suvokimas kuria ateities prognozes. Normanas teigia, kad reflektavimo lygmuo yra galbūt pats reikšmingiausias apdorojimo lygis, nes refleksija yra sąmoninga, o emocijos labai apdorotos. Prisiminimai išlieka daug ilgiau nei tiesioginiai trumpo naudojimo potyriai.⁴⁸

Sensorinis dizainas orientuojasi į vartotojo jutiminį suvokimą. Produkto, paslaugos ar sistemos patirtis rezonuoja iš asmeninio daugiajutimo atsako, o dizaineriams, kurie kuria tyčinę patirtį yra tikėtina, kad jiems pasiseks perduoti žinią kiekviename jutime. Elgesio ir neurologijos duomenys palaiko daugialypį dizainą. Remiantis pakartotine paieška, nervų adaptacija labiausiai reaguoja į tiesioginį fizinį aktyvumą. Daugiajutiminė veikla gali būti vertinama kaip intensyvesni nervinės veiklos pliūpsniai ir kryžminė veikla, kuri gali parodyti reikšmingesnę poveikį pažinimo stimuliavimui. Kitaip tariant, kelių jutimų įrenginiai gali paskatinti suvokimą ir sukurti stipresnius potyrius. Sensorinis dizainas padidina funkcinės gaminio galimybes, pavyzdžiui, palaikyti, apsaugoti, pakeisti, išplėsti vartotojo galimybes, taip pat padidinti gaminio geidžiamumą. Sensorinės savybės turėtų būti laikomos „naudojimo būdais“, kurie paaikškina vartotojo ir produkto ryšį. Dėmesys į kelių jutimų pranešimų visumą padeda sukurti holistinę ir vientisą patirtį, apimančią ir pragmatines savybes. Dizainas negali formuoti naudotojų ankstesnės patirties ir emocijų, tačiau jis gali suteikti geriausią įmanomą nustatymą, nukreipiantį dabartinę patirtį norima linkme. Sistemingas ryškiausias nuostatos kartojimas gali paveikti sąmoningą vartotojo suvokimą ir paveikti patirtį reflektyviu lygmeniu ir tapti reikšmingas.⁴⁹

Sekanti sensorinio dizaino sistemos savybė yra gauti informaciją apie supančią aplinką, kuri gali būti panaudota tinkamam veiksmui atlikti. Patirties turtingumas priklauso nuo jutimo būdų skaičiaus, o tuo atveju, kai suaktyvinami bent du jutimo signalai, kurie gali sukelti atsaką. Norint sukurti efektyvesnę ir malonesnę dizainą, būtina žinoti, kodėl ir kaip vartotojas naudoja produktą, bet ir tai, kaip produktas yra suvokiamas sąveikos metu. Būtina suprasti, kad patirtis yra sukurta remiantis visa gaunama ir esama informacija ir nepriklausomai nuo to, kuri informacija yra suvokiama sąmoningai, o kuri ne. Smegenys yra dinamiška multisensorinė sistema, reiškianti, kad nors kiekvienas jutimas apdoroja didelį kiekį skirtingos rūšies signalinės informacijos, smegenys gali ją perkelti į bendrą kalbą. Kūno ir supančios aplinkos sąveika yra daugiarūšio pobūdžio, nes ji vyksta naudojant daugybę skirtingų rūšių informacijos, o pasyvus elgesys dažnai apima tik vieną jutiminį santykį, todėl jie yra nejautrūs. Kai pomėgiai sutampa su pradine užduotimi, jie padidina našumą, skatindami pažinimą, mokymąsi ir bendrą našumą bet taip pat sustiprina emocinę ir bendrą patirtį. Pavyzdžiui, produkto kvapo pokyčiai gali tiesiogiai paveikti emocinę produkto patirtį. Kai naujas kvapas naudojamas kartu su nauja produkto išvaizda, rezultatas gali tapti intensyvesnis. Lygiai taip pat, kaip ir klausos signalų atveju, lytėjimo savybės gali suteikti produktams papildomą asmeninį lygį ir suteikti daugiau nei tik vaizdinę funkciją. Lytėjimo charakteristikos gali būti panaudotos, pavyzdžiui, identifikuojant skirtingus elementus arba kuriant prekės ženklą. Vaizdiniais ženklais, kurių yra visur – nuo reklamos iki orientacinių ženklų. Vizualinė informacija apima estetiškes savybes, tačiau konkurencija tarp skirtingos vaizdinės informacijos aplinkoje dažnai yra tikrai didelė. Tačiau garsas naudojamas daug mažiau, siekiant sukurti geresnę patirtį, padėti geriau suprasti vietą arba informuoti vartotoją apie zonos nuotaiką per klausos, jutimo ar kvapo informaciją. Daugiafunkcinis naudojimas gali sustiprinti esamus vaizdinius signalus arba sukurti alternatyvius, asmeniškiausius ir įdomius signalus, nukreipiančius žmones tam tikra linkme.⁵⁰

⁴⁸ Jaakko Ranne, „Designing for Multi-sensory Experiences in the Built Environment“, (2019), 29-31

⁴⁹ *Ibid.*, 33

⁵⁰ *Ibid.*, 49-50

Terapinį žaidimą „Things“ (pav. 1) sukūrė Shirin Amini ir Farid Hatimi kaip terapinę pramogą vaikams, ypač tiems, kurie serga autizmu, kad padėtų vystyti jutimams ir sėkmingiau adaptuotis socialinėje aplinkoje. „Things“ gali būti naudojamas kaip patogus naktinis ar stalinis šviestuvas, jis taip pat padeda pažinti tekstūras bei spalvas, dizaineriai atsižvelgė į autistiškų vaikų poreikius, leisdami „Things“ turėti gydomąjį poveikį. Nėgana to, žaidimą galima naudoti sensoriniam vystymuisi. Tai padeda sustiprinti vaikų lytėjimo ir regėjimo pojūčius, savo ruožtu sustiprinti jų tarpusavio bendravimo įgūdžius ir socialinę sąveiką. Kūrinį sudaro keturi kubeliai, sukurti iš skirtingų medžiagų ir skirtingos tekstūros. Keturis kubus dengia keturkampis rėmas su platforma, ant kurios kubelius galima dėti po vieną. Kai vaikai žaidžia ir bendrauja su kubeliais, jie supažindinami su skirtingų tekstūrų ir medžiagų pojūčiu, jų jautrumas tekstūriškumui sumažėja arba tampa lengviau valdomas. Vaikai pradeda žiūrėti į šviesą ir tekstūras ne kaip į erzinančius stimulatorius, o kaip į raminančius aplinkos elementus, leidžiančius jų pojūčiams prisitaikyti. Kai kiekvienas kubas dedamas į rėmo vidurį, iš rėmo sklaidžiama spalvota šviesa, atsižvelgiant į kubo vietą. Kiekvienam kubui priskiriama skirtinga spalva. Pavyzdžiui: kai ant rėmo dedamas kubas iš kietos ir poliruotos medienos, iš jo išsiskiria blyškiai violetinė spalva. Tuo tarpu iš betono pagamintas kubas yra suporuotas su švelnia oranžine spalva. Minkštos tekstūros audinio kubas susietas su mėlyna spalva, o galiausiai, uždėjus minkštą šiurkščios tekstūros odinį kubą, sklinda raminanti geltona šviesa. Kadangi ryškios ir drąsios spalvos gali būti dirginančios, ypač sergančius autizmu, dizaineriai vengė naudoti bet kokias intensyvias spalvas. Vietoj to jie pasirinko švelnias ir neutralias spalvas, kurios nesukelia susierzinimo. Paprastas, terapinis ir raminantis „Things“ yra lyg žaidimas, kuriuo gali mėgautis visi. Žinoma, žaidimas turi papildomos naudos sergantiems autizmu vaikams, gerindamas jų jutimų vystymąsi bei padėdamas stiprindamas bendravimo įgūdžius.⁵¹

pav.1 Shirin Amini, Farid Hatimi, *terapinis žaidimas padedantis lavinti jutimus „Things“*, 2019, (nuotrauka: yankodesign.com)

Nicolette Bodewes sukūrė sužaidybintą lytėjimo priemonių rinkinį, kuris psichoterapijos seanso metu padeda vartotojui išreikšti savo mintis (pav. 2). Šį rinkinį sudaro: du objektų rinkiniai, darbo knyga bei apvalios formos popieriaus lapai. Taip pat šiuo rinkiniu siekiama palengvinti gydytojo ir paciento bendravimą ir suteikti kitokį saviraiškos būdą, nes išmokti efektyviai komunikuoti ir išreikšti savo emocijas terapijos proceso metu gali tapti iššūkiu. Autorė pastebėjo, kad kai kurie terapijos proceso aspektai, kuriuose pagrindinis dėmesys buvo skiriamas vizualizacijai, o ne verbaliniam artikuliuojimui, yra naudingesnis. Rinkinį sudaro pagrindinis statybinių blokelių rinkinys (įvairių dydžių baltos sijos, kubeliai ir cilindrai) ir šiek tiek sudėtingesnė 12 objektų kolekcija, įkvėpta Carlo Jungo archetipų. Kiekvienas rinkinio gabalas yra skirtas padėti pacientui apčiuopiamiau vizualizuoti savo jausmus, padėti sutelkti klaidžiojantį protą ir padėti išpaukinti sudėtingus jausmus. Pavyzdžiui, išdėliojus objektus ant

⁵¹ Srishti Mitra, „This inclusive lighting design helps improve the sensory development of autistic children“, *Yanko Design*, prieiga internete: <https://www.yankodesign.com/2019/09/24/this-inclusive-lighting-design-helps-improve-the-sensory-development-of-autistic-children/> [interaktyvus, žiūrėta: 2023-05-01]

apvalios lentos, pacientui gali būti lengviau paaiškinti šeimos ar santykių aplinką, o pridėjus sudėtingesnių detalių, demonstruojant šiuos ryšius, galima išgauti papildomą prasmės sluoksnį.⁵²

pav. 2 Nicolette Bodewes, *terapijos priemonių rinkinys*, 2016 (nuotrauka: designindaba.com)

Sensorinis dizainas gali tapti puikia priemone asmenims, kurie turi protinę ar fizinę negalią, serga neurologinėmis ligomis, yra patyrę įvairias psichoemocines traumas. Kūrybiškai pritaikant pojūčių stimuliaciją, kuri gali būti susijusi su vizualizavimu, galima sukurti naują pasaulio suvokimą ir teigiamus emocinius santykius. Tokie sensoriniai potyriai gali padėti susikurti aplinką pačiam asmeniui, kurioje jis galės padidinti motyvaciją ir atsipalaiduoti, vėlesnėms veikloms bei pajusti pozityvių emocijų antplūdį. Tai asmeniui leidžia informaciją priimti lengviau, lavina erdvės ir pasaulio suvokimą, atskleidžia jam svarbius dalykus, leidžia pasidalinti savo jausmais bei būti visiškai priimtam ir suprastam.⁵³

Šiandienėje visuomenėje žaidimas taip pat gali suteikti terapinį efektą. Žaidimo metu gimstantis džiaugsmo momentas gali padėti asmeniui pamiršti savo kasdienes rūpesčių valdomas mintis. Tokiu būdu žmogus peržiangia savo kasdienybę, atranda naują ryšį su pasauliu, tampa kūrybiškesnis, bei susiduria su naujomis galimybėmis ir ribomis. Nes žaidimas yra vienas iš laimės šaltinių, kuris suteikia didžiulę dabarties prasmę, o tikslas ir prasmė yra savaime suprantama⁵⁴. Be to sensorinis dizainas gali būti puikiai pritaikomas žaidimuose ir atvirkščiai – įvairio sensorinio dizaino praktikos gali būti sužaidybinamos, o tai ypač naudinga įvairioms terapijoms, nes tokiu būdu yra sukurama integracija į jutimus ir galimybė lengviau suvokti informaciją iš aplinkos. Žaidybinis momentas taip pat gali būti puiki priemonė ir vizualiai komunikacijai integruoti, nes žaidimuose dažnai reikia naudoti vaizdines užuominas. Dėl šios priežasties kuriant žaidimą reikia apsvarstyti visus vaizdinius elementus informacijai perduoti, tokiu būdu žaidimai gali būti efektyviai pritaikyti mokymuisi, terapijoms ir vizualinio bendravimo įgūdžių sustiprinimui, nes tai yra interaktyvi ir patraukli terpė visapusiškai informacijai perduoti.

Gilinantį į sensorinį dizainą, galima geriau suprasti, kaip svarbu derinti pojūčius su dizainu. Tokia patirtis ypač aktuali Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centro pacientams, taip formuojant tolimesnius paciento raidos įgūdžius ir supažindinant jį su supančia aplinka. Paviršiai, spalvos ir aiškos regėjimo linijos – visa tai yra vizualinė įvestis, kuri gali prisidėti prie produktyvios ir sveikos aplinkos ir lengvo orientavimosi joje. Prisilietimas multisensoriniame projekte, kuris gali būti susijęs su paviršių sąlyčiu, ribomis, tekstūromis ir koncepcija projektuojančiomis medžiagomis. Tokia dizaino patirtis yra daugiajutiminė, o tyrimai patvirtina mūsų pojūčių ir reakcijų į supančią aplinką svarbą.

Sensorinio dizaino ir žaidimo dermė gali padidinti delfinų terapijos veiksmingumą jautriems pacientams. Kadangi sensoriniai dirgikliai, tokie kaip šviesa, garsas ir lytėjimas, gali teigiamai paveikti pacientų savijautą ir įsitraukimą seansų metu, o žaidimo elementai, gali tik padidinti motyvaciją ir

⁵² Lindsay Samson, „Student designs hardware for our emotions: Opening up with the help of Tools for Therapy“, prieiga internete: <https://www.designindaba.com/articles/creative-work/student-designs-hardware-our-emotions>, [interaktyvus, žiūrėta: 2023-05-01]

⁵³ Internetinė prieiga: <https://www.penkipojuciai.lt/sensorine-iranga/>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-11-10]

⁵⁴ Internetinė prieiga: <http://www.filosofija.info/fink-eugen/eugenas-finkas-gyvenimo-prasme/>, [interaktyvus, žiūrėta: 2021-11-10]

dalyvavimą. Toks vizualios komunikacijos metodų derinimas gali sukurti labiau įtraukiantį ir malonesnį potyrį delfinų terapijos pacientams, bei padėti pasiekti geresnių rezultatų.

2.3 Vizualių gyvūnų terapijos komunikacijos analogų apžvalga ir analizė

Aplinka yra ta vieta, kur vyksta asmens veikla. Ji tampa tarsi savotišku veiklos dalyviu. Kiekvieną aplinką būtina įvertinti tiek fiziškai, tiek logiškai, tiek ir emociškai, bei ją pritaikyti ten vykstančioms veikloms. Vaiką supanti aplinka yra ir socialinė, ir fizinė. Fizinė aplinka sudaryta iš ją supančios erdvės, materialių daiktų, o socialinė – užimtumo formos ir grupės. Įvairios užduotys gali motyvuoti, bei skatinti, o aplinka gali demotyvuoti. Dažnu atveju asmens negalia nėra sukeliamą pačio individo sutrikimų, o sukeliamą jį supančioje aplinkoje esančiomis kliūtims. Taip pat supanti aplinka negalios laipsnį gali didinti arba mažinti, todėl siekiant šį reiškinį sumažinti būtina adaptuoti aplinką.⁵⁵

Lietuvoje ir pasaulyje apie vizualią komunikaciją gyvūnų asistuojamoje terapijoje ir jos taikymo būdus yra informacijos trūkumas. Siekiant išsiaiškinti, kaip šios įstaigos save pozicionuoja pastebėta, kad dėmesys į vidinę komunikaciją nėra akcentuojamas arba jos net nėra. Vienas toks atvejis – Turkijos delfinų terapijos centre „Onmega“. Šioje įstaigoje, nuorodų sistema yra pateikta rodykle su tekstine dalimi jos viduje (pav. 3).

pav. 3 Turkijos delfinų terapijos centro nuorda (nuotrauka: facebook.com/dolphintherapy/)

Panaši situacija buvo pastebėta ir antrajame atvejuje – Jungtinių Amerikos Valstijų, Key Largo salos delfinų terapijos centre – „Island Dolphin Care“. Šiame terapijos centre patalpos yra žymimos A4 formato popieriaus lapu su patalpų numeracija (pav. 4). Šie pavyzdžiai rodo, kad centrų nuorodų sistemos nėra išspręstos profesionalų pagalba. Todėl galima daryti prielaidą, jog patys delfinų terapijos centrų darbuotojai bando savarankiškai spręsti orientavimosi centrų patalpose problemą.

pav. 4 Stop kadras iš „Island Dolphin Care: an Introduction to our Therapy Programs“, 2019, (stop kadras: https://www.youtube.com/watch?v=Q7_duVDYZcM&ab_channel=IslandDolphinCare)

⁵⁵ Brigita Kreiviniienė, Vaida Vaišvilaitė, Vida Miškinė, Aurelija Kasparavičienė, „Vaikų, turinčių negalių, savarankiškumo formavimas delfinų terapijos centre: Didesnių galimybių link“, *Tiltai*, 2021

Tokia situacija vyrauja ir daugelio kitų terapijos centrų aplinkoje. Nors dauguma centrų dirba jau daugelį metų, tačiau ganėtinai sunku atrasti informacijos, kuri būtų tiesiogiai susijusi su šių įstaigų orientavimosi sistemomis ar kitokia vizualia komunikacija. Tokia padėtis vaikui, turinčiam negalią, gali kelti tik didesnę gydymo demotyvaciją, o juk kiekvienos terapijos tikslas yra skatinti, formuoti, atstatyti paciento gebėjimą pasirūpinti savimi bei priklausyti nuo kito žmogaus kuo mažiau. Taip asmuo geba geriau adaptuotis jį supančioje aplinkoje, o tai didina jo savivertę.⁵⁶

Be abejo, norint pagerinti šių delfinų terapijos centrų maksimalios vizualios komunikacijos funkcionalumą, būtina atsižvelgti į lankytojų esamus ir įgytus įgūdžius. Todėl verta atkreipti dėmesį į universalų dizainą ir jo taikymo principus. Universalus dizainas yra aplinkos ir produkto kūrimas, kuriuo gali naudotis visi žmonės, kuo platesniu mastu, be specialaus pritaikymo. Šis dizaino būdas yra aktualus ir kitose srityse – tvarioje aplinkoje, aplinkos apsaugoje ir jos išsaugojime, saugiamo naudojime ir estetiniame sprendime⁵⁷. Originalią universalaus dizaino koncepciją sukūrė architektas, dizaineris bei neįgaliojo vežimėlio naudotojas Ronaldas Mace'as. Šio dizaino tikslas – visoms žmonių grupėms įskaitant turinčius negalią suteikti lygias galimybes dalyvauti visose gyvenimo srityse. Norint gauti tokį rezultatą, būtina sukurti aplinką, produktą, paslaugas, informaciją, kuri būtų prieinama, patogi naudojimui kiekvienam visuomenės nariui, bei būtų pritaikyta prie didėjančios žmonių įvairovės⁵⁸. 1997 metais Mace'as vadovavo dizaino tyrėjų darbo grupei, kuri sukūrė 7 universalaus dizaino principus, padedančius komunikacijų projektavimo procesui:

1. Teisingas naudojimas – universalus dizainas yra naudingas ir tinkamas bet kuriai vartotojų grupei
2. Naudojimo lankstumas – dizainas atitinka daugybę individualių pageidavimų ir gebėjimų
3. Paprastas ir intuityvus naudojimas – dizaino naudojimas yra lengvai suprantamas, neatsižvelgiant į vartotojo patirtį, žinias, kalbos įgūdžius ar esamą koncentracijos lygį
4. Suvokiama informacija – dizainas efektyviai perduoda vartotojui reikalingą informaciją, neatsižvelgiant į aplinkos sąlygas ar vartotojo jutimo gebėjimus
5. Tolerancija klaidoms – elementai sumažina pavojų ir neigiamas atsitiktinių ar netyčinių veiksmų pasekmes
6. Mažos fizinės pastangos – dizainas gali būti naudojamas efektyviai ir patogiai bei kuo mažiau pavargstant
7. Dydis ir erdvė priartėjimui ir naudojimui – tinkamas dydis ir erdvė yra skirta priartėjimui, pasiekiamumui, manipuliavimui ir naudojimui, neatsižvelgiant į vartotojo kūno dydį, laikyseną ar mobilumą.⁵⁹

Kadangi dauguma delfinų terapijos centrų pacientai yra tie, kurie turi fizinių ir psichinių sutrikimų, neįgalūs asmenys, taip pat suaugusieji ir vaikai, turintys įvairių psichopatologijų ar specialių poreikių. Taikant universalaus dizaino principus, šių terapijos centrų vizualioje komunikacijoje ar orientavimosi sistemoje, suteikiama prieinama aplinka ir galimybė laisvai rasti reikiamą kryptį, informaciją ar reikiamą patalpą. Įtraukiant žaidybinius elementus į universalaus dizaino aplinką, ši aplinka gali tapti patrauklesnė, efektyvesnė, prieinamesnė visiems asmenims. Taip lavinant pažintinę raidą ir formuojant gebėjimą savarankiškai orientuotis klientui artimoje aplinkoje.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Neįgaliųjų reikalų departamentas prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, „Universalus dizainas“, prieiga internete: http://www.ndt.lt/universalus-dizainas/?fbclid=IwAR3OY0dwzGGdHf9IlcFs3C8yhxB7Mp34Qglq_8v-aouzHNrf9cHMTsXYbnE, [interaktyvus žiūrėta: 2021-11-25]

⁵⁸ Internetinė prieiga: <https://learning.abilityadvisor.eu/lt/course/ivadas-i-prieinamo-turizmo-koncepcija/lesson/savokos-dizainas-visiems-ir-universalus-dizainas/>, [interaktyvus žiūrėta: 2021-11-25]

⁵⁹ Sonia Woodward, „Universal Design 101“, prieiga internete: <https://www.rickhansen.com/news-stories/blog/universal-design-101> [interaktyvus žiūrėta: 2021-11-25]

3. VIZUALI DELFINŲ TERAPIJOS KOMUNIKACIJA KLAIDĖDOS DELFINŲ TERAPIJOS CENTRE

Siekiant išsiaiškinti su kokiomis vizualiomis komunikacijos problemomis susiduria Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centro lankytojai ir darbuotojai yra naudinga išgirsti jų patirtis. Taip pat svarbu atsižvelgti ir į specialistų – centro darbuotojų nuomonę. Todėl buvo sukurta apklausos abiems, lankytojų ir darbuotojų grupėms. Šios dvi apklausos yra tyrimo priemonė, skirta išsiaiškinti Delfinų terapijos centro darbo specifiką ir jos vizualios komunikaciją pobūdį bei reikalingumą.

3.1 Darbuotojų apklausa

Delfinų terapijos centro darbuotojai, pateikė savo įžvalgas paremtas dešimties metų patirtimi, vykdant užsiėmimus centro aplinkoje. Septyni, centre dirbantys specialistai atskleidė, kad didžioji dalis lankytojų neranda pagrindinio įėjimo ir sunkiai randa reikiamas patalpas. Taip pat buvo paašškėjo ir kitos problemos su kuriomis susiduria lankytojai atvykimo metu, tokios kaip: patekimas į centrą, pirminė navigacija, orientavimasis pačiame centre. Dėl šių priežasčių, darbuotojų manymų, jei vizuali komunikacija būtų pateikta piktogramomis, paveikslukais, užrašais ar rodyklėmis, lankytojams taptų lengviau orientuotis centro aplinkoje, bei rasti informaciją, kuri turi būti pritaikyta negalią ar specialių poreikių turintiems asmenims, bei būtų paprasta ir aiškiai suprantama (priedas nr. 1).

3.2 Lankytojų apklausa

Vykdant tolimesnį tyrimą, paremtą darbuotojų pastebėjimais, buvo sukurta anoniminė apklausa lankytojams, į kurią atsakė 9 respondentai. Buvo siekiama išsiaiškinti ar dalyviai centre lankosi pirmą kartą, su kokiais iššūkiais jie susiduria ir kokios vizualinės komunikacijos jie tikėtusi.

Dauguma, 6 iš 9 apklaustų šio centro lankytojų lankėsi pirmą kartą ir tik keletą asmenų – antrą ar trečią. Respondentai teigė, kad lengvai rado centro pagrindinį įėjimą, reikiamą informaciją apie Delfinų terapijos centrą, tiek internete, tiek muziejaus teritorijoje. Lyginant šią apklausą su darbuotojų, išryškėjo visiškai priešinga nuomonė apie kylančias problemines situacijas. Lankytojų teigimu, jie nesusiduria su jokiais sunkumais ir lengvai orientuojasi Delfinų terapijos centro patalpose. Tačiau visų apklaustųjų nuomonės dėl vizualinių komunikacijų poreikio, sutampa. Tai leidžia manyti, jog šių vizualių įrankių nauda yra neabejotina, tokiose vietose kaip: centro viduje, jo teritorijoje ir už jos ribų (priedas nr. 2).

3.3 Terapijos procesas

Tolimesnio tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti priežastį, dėl kurios taip smarkiai skiriasi šių dviejų grupių nuomonės, todėl buvo vykdomas dviejų savičių terapijos centro veiklos stebėjimas. Analizuojant terapeuto ir lankytojo santykį išsiaiškinta, kad kiekvienas pacientas visos terapijos trukmės metu turi individualų terapeutą, kuris individualiai ir detalai pateikia informaciją. Taip kiekvienas lankytojas yra asmeniškai pasitinkamas ir iš anksto pasirūpinama, kad jis atvyktų laiku. Tai gali būti pasitikimas prie kelto, kai užsiėmimai vyksta anksti ryte ir terapeutas atvyksta automobiliu, taip pat lankytojai gali vykti muziejaus autobusu arba savarankiškai – savo automobiliu ar pėstute. Kiekvienas terapeutas individualiai aprodo patalpas, nuveda į papildomą užsiėmimą, palydi iki persirengimo kambario, kuriame vyksta pasiruošimas užsiėmimui baseine. Stebėjimo metu, buvo užfiksuoti keletas laukimo momentų. Pirmasis – laisvas laiko tarpas tarp užsiėmimų, kurio trukmė apie 30 min. Tuo metu lankytojas gali nueiti į žaidimų

kambarį ar eiti stebėti delfinų. Sekantis laukimo momentas, kai užsiėmimų metu pacientą lydintis asmuo gali eiti į poilsui skirtą zoną ir pasivaikšinti kava/arbata ir laukti užsiėmimų pabaigos. Trečiasis – kai vykstant į keltą su darbuotojų pagalba yra laukiama laukiamajame.

Bendraujant su Delfinų terapijos centro skyriaus vedėja ir įkūrėja Brigita Kreiviniene, bei vyresniaisiais delfinų terapijos centro specialistais – Vida Miškinė ir Vaida Vaišvilaitė paaiškėjo tolimesnis tiriamojo darbo procesas. Brigitos Kreivininės teigimu, 90 – 100 proc. klientų yra žmonės, kurie turi įvairių sutrikimų ir yra jautrūs sensorikai. Dažnai šiems asmenims prireikia individualiai pritaikytos komunikavimo sistemos ir specifinės terapinės technikos. Kalbant apie vaikus, turinčius negalią, svarankiškumo ugdymas tampa ypač svarbiu, parenkant būtent jam tinkamą aplinką bei veiksnius, kurie labiau jį motyvuotų mokytis, siekti ir formuoti naujus vidinius veiklos planavimo įgūdžius. O sukurta nauja vizualinė kalba galėtų tapti vienu iš savarankiškų įgūdžių formavimo pasiūlymų, būtų lyg sukurtas aiškumas savarankiškumui. Šie įgūdžiai galėtų sudaryti galimybę ateityje žmogui, jaustis nepriklausomu savo kasdieninėje aplinkoje. Tokias programas kaip PECS (paveikslėlių apsikeitimo komunikacijos sistema), ne visi žino ir tai gali būti ganėtinai komplikauta pritaikyti jas namuose, kas gali sukelti įvairiausių sunkumų. Tam pritaria ir Vida Miškinė, argumentuodama, kad centro aplinkoje tokią paprastų formų, unifikuotos sistemos pritaikomumas gali būti lyg pavyzdys su tęstinumu namuose. Vaida Vaišvilaitė, vyresnioji delfinų terapijos centro specialistė, pabrėžia, kad technologijų integravimas taip pat yra ne ka mažiaus svarbus elementas, neįgalių vaikų aplinkoje, nes kai kurie vaikai yra labiau imlūs technologijom ir tokiu būdu jiems lengviau priimti informaciją.

Atsižvelgiant į gautus apklausų rezultatus, darbuotojų ir lankytojų santykius, bei specialistų įžvalgas, buvo pasirinkta į kūrybinę dalį įvesti 3 paprastų gyvūnų figūrėles: pingviną, ruonį, pelikaną. Norint pratęsti Lietuvos jūrų muziejaus tematiką, šie trys gyvūnai yra pasirinkti todėl, kad jie yra vieni iš Lietuvos jūrų muziejų identifikuojančių gyvūnų. Skaičiaus 3 pasirinkimą lėmė, tai, kad:

- Vieno seanso metu terapijoje dalyvauja maksimaliai 3 pacientai
- Įkurti 3 persirengimo kambariai, kuriuose yra 3 persirengimo spintelės
- Įkurti 3 dušo kambariai
- Įkurtos 3 baseino zonos
- Vieno seanso metu pacientai naudoja 3 skirtingus, jiems pritaikytus hidro kostiumus.

Kadangi darbuotojų teigiamu, lankytojai maišo reikiamas patalpas, šia trijų figūrų sistema buvo pažymėti persirengimo kambariai, klientų hidro kostiumai ir baseinai, kuriuose vyksta užsiėmimai. Taip pat žaidimo integracija į terapijos centro aplinką yra unikalūs ir efektyvus būdas tarp vizualių komunikacijų dizaino ir delfinų terapijos, siekiant padėti asmenims lavinti smulkiąją motoriką, akių ir rankų koordinaciją, bei lavinti kitus svarbius įgūdžius, kurių gali prireikti kasdieniame gyvenime. Visa tai skirta tam, kad pacientai galėtų lengviau identifikuoti, būtent jiems pateiktą reikiamą informaciją ar reikiamą patalpą, bei lengviau išliktų susikaupę ir motyvuoti.

IŠVADOS

- Gyvūnai jau seniai pasaulyje yra naudojami terapijoje. Todėl, kad jie priima žmones ir aplinką tokią, kokia ji yra iš tiesų. Gyvūnų terapija duoda didelę naudą lėtiniais pacientams, kuriems gydymas ilgai trunka ligoninėse. Gyvūnų ir pacientų ryšys palengvina pacientų prisitaikymą prie naujos aplinkos, padeda streso, skausmo sumažinimui, gerina judrumą. Taip pat gali būti mankštos motyvatorius, kuris sumažina nerimą ir padeda sutelkti dėmesį. Žmogui gyvūnai yra fizinis kontaktas ir paguoda, sumažinantis vienatvę, depresiją ir skatinantis sveiką gyvenimo būdą. Jie suteikia daugybę pojūčių, kurie padeda nusiraminti, būti tiesiog čia ir dabar: jų kvapas, odos, kailio ar plunksnų švelnumas, kūno skleidžiama šiluma – tai, ko dažniausiai trūksta mūsų skubančiame, šiuolaikiškame, technologijų apsuptame pasaulyje. Dėl savo gebėjimo nesmerkti gyvūnas užtikrina ypatingą socialinio palaikymo modelį.
- Lietuvos jūrų muziejuje delfinų terapijos centre, terapijos programa yra pritaikyta neįgaliems vaikams ir suaugusiems, taip pat skirta visai šeimai. Programos tikslas yra gerinti šeimų, susiduriančių su šeimos nario negalia, gyvenimo kokybę ir stiprinti šeimos darną. Delfinų terapijoje yra taikomi trys pagrindiniai principai:
 - a. **Delfinų gerovė.** Tai reiškia, kad delfinai yra lygiaverčiai terapinio proceso partneriai, jie niekada neverčiami elgtis taip, kaip jie nenori.
 - b. **Holistinis požiūris į šeimą.** Tai reiškia, kad šeima yra svarbi terapinio proceso dalis. Centro klientas yra šeima, o ne tik vaikas ar suaugęs su negalia, todėl kiekvienai šeimai yra kuriama atskira programa.
 - c. **Etika.** Programa yra grindžiama moralinėmis vertybėmis ir normomis – laikomasi konfidencialumo reikalavimų, nėra išankstinių nuostatų, priimami dalyviai tokie, kokie jie yra, ir su visais elgiamasi vienodai

Lietuvos jūrų muziejus Delfinų terapijos centras įgyvendino holistinio centro idėją – čia atvykusiems teikiama visapusiška pagalba. Taip pat centre yra patvirtintos trys kryptys, kuriomis yra dirbama: sensorinė, motorinė ir psichoemocinė – psichosocialinė. Nors šis, Delfinų terapijos centras, vykdo veiklą visai nesenai, čia taip pat yra skatinamos inovacijos ties negalios sritimi ir yra pritraukiami moderniausi pasaulio metodai.

- Lietuvoje ir pasaulyje apie vizualią komunikaciją gyvūnų asistuojamoje terapijoje ir jos taikymo būdus yra informacijos trūkumas. Analizuojant, kaip šios įstaigos save pozicionuoja, buvo pastebėta, kad dėmesys į vidinę komunikaciją nėra akcentuojamas arba jos net nėra. Kas vaikui, turinčiam negalią, gali kelti tik didesnę gydymo demotivaciją, o juk kiekvienos terapijos tikslas yra skatinti, formuoti, atstatyti paciento gebėjimą rūpintis savimi ir kuo mažiau priklausyti nuo kito žmogaus. Tai tik didina asmens savivertę, bei leidžia geriau adaptuotis supančioje aplinkoje.
- Analizuojant vizualios delfinų terapijos komunikacijos poreikį Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centre, buvo atliktos lankytojų ir darbuotojų apklausos bei 2 savaitių veiklos stebėjimas, kurio metu pastebėtas vizualios komunikacijos trūkumas ir poreikis. Centre dirbantys specialistai atsikleidė, kad didžioji dalis lankytojų sunkiai randa reikiamas patalpas ar kitą informaciją. Dėl šios priežasties terapeutams tenka individualiai pateikti visą informaciją lankytoams, nuolat lydėti juos iki reikiamų patalpų, kas apsunkina terapeuto darbą, atitraukia nuo tiesioginės veiklos, blaško. Todėl vizuali orientavimosi sistema centro patalpose su integruotu sensoriniu dizainu ir žaidybiniu momentu, galėtų ženkliai pagerinti terapeutų darbo sąlygas, taupyti jų darbo laiką ir, kas taip pat yra svarbu, ugdyti lankytojų savarankiškumą.

- Vizuali Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centro komunikacija turi remtis 7 universalus dizaino principais ir būti pakankamai paprasta, kad, visų pirma, būtų kuo greičiau suvokiama ir įsimenama. Remiantis holistiniu požiūriu į dizainą, kuris vadovaujasi paprastumu, įvairovės vienybe, tapatumu su vieta ir konstrukcine tvarka. Sujungiant žaidimo aspektą, orientavimosi sistemos dizainą ir sensorinį dizainą galima padėti asmenims, turintiems didesnę sensorinę jautrumą, palengvinti pasaulio pažinimą ir gerinti socializacijos įgūdžius. Sistemingas ir žaidybiškas ryškiausios nuostatos kartojimas gali paveikti sąmoningą vartotojo suvokimą ir patirtį reflektaviu lygmeniu ir tapti reikšmingu, o tai leistų lengviau priimti informaciją ir lavinti erdvės suvokimą ir skatinti socialinį bendravimą.

ŠALTINIAI

1. Alseikienė, Zita, „Delfinų terapija – gamtosdovana XXI amžiui“ Nervų ir psichikos ligos : specializuotas "Gydymo meno" priedas Nr. 3(19) (2005), internetinė prieiga: [http://elibrary.lt/resursai/Ziniasklaida/Medicine/Gydymo_menas/Nervai_2005_Nr3\(19\).pdf](http://elibrary.lt/resursai/Ziniasklaida/Medicine/Gydymo_menas/Nervai_2005_Nr3(19).pdf)
2. Amiot, C. E., Bastian, Brock., „Toward a Psychology of Human–Animal Relations“, *Psychological Bulletin* (American Psychological Association, 2014), internetinė prieiga: https://www.researchgate.net/publication/267753313_Toward_a_Psychology_of_Human-Animal_Relations
3. Catsoulis, Jeannette, „A Beaten Teenager Seeks Solace in Another Species“, *The New York Times*, internetinė prieiga: <https://www.nytimes.com/2012/04/27/movies/dolphin-boy-a-documentary-by-dani-menkin-and-yonatan-nir.html>
4. Cynthia, K. Chandler, *Animal-Assisted Therapy in Counseling*, 3-iasis leid., (Taylor & Francis, 2017), internetinė prieiga: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=U0AIDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Animal-Assisted+Therapy&ots=SOB7Zi0LNG&sig=HFQSHD0onIVBPXtn4OQVIaMhFVvk&redir_esc=y#v=onepage&q=Animal-Assisted%20Therapy&f=false
5. Danaitis, Konstantinas Stanislovas, Usovaitė, Ana „Vizualinė komunikacija: kompiuterinės grafikos įrankių taikymas, kuriant logotipą“ (Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2012), internetinė prieiga: [https://www.researchgate.net/publication/270981116_Vizualine_komunikacija_kompiuterines_grafikos_irankiu_taikymas_kuriant_logotipa_\[interaktyvus,žiūrėta2021-02-??\]](https://www.researchgate.net/publication/270981116_Vizualine_komunikacija_kompiuterines_grafikos_irankiu_taikymas_kuriant_logotipa_[interaktyvus,žiūrėta2021-02-??])
6. Dimitrijević, Ivan, „Animal-assisted therapy – a new trend in The treatment of children and adults“, vol. 21, No. 2 (Psychiatria Danubina, 2009).
(Prieiga: file:///C:/Users/MSI/Downloads/84_89_page001.pdf)
7. Fiksdal, Britta L, Houlihan, Daniel, Barnes, Aaron C, „Dolphin-Assisted Therapy: Claims versus Evidence“, (Autism Research and Treatment, 2012), internetinė prieiga: https://www.researchgate.net/publication/230749542_Dolphin_Assisted_Therapy_Claims_versus_Evidence
8. Fine, Aubrey H., *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*, 3-iasis leid. (Academic Press, 2010), internetinė prieiga: https://books.google.lt/books?id=2PruqyaDw6wC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
9. Gouva E., Ergolavou A., Paschos I., Perdikaris C., Nathanailides C., Damigou N., Athanasopoulou F., „Dolphin therapy“, *Journal of the Hellenic Veterinary Medical Society*, (Journal of the hellenic veterinary medical society, 2009), internetinė prieiga: https://www.researchgate.net/publication/322858816_Dolphin_therapy
10. Hart, Lynette, „Positive effects of animals for psychosocially vulnerable people: a turning point for delivery“, in: *Handbook on Animal-Assisted Therapy*, (Academic Press, 2010), internetinė prieiga: https://www.researchgate.net/publication/279718942_Positive_Effects_of_Animals_for_Psychosocially_Vulnerable_People_A_Turning_Point_for_Delivery
11. Kaplan, Allison Kaplan Sommer, „In Eilat, dolphins jump for joy, not for fish“, internetinė prieiga: <https://www.israel21c.org/in-eilat-dolphins-jump-for-joy-not-for-fish/>

12. Kling, Beate, Krüger, Torsten, „*Signage: Spatial Orientation*“, (Edition Detail, 2013).
13. Kohn, Nicole, Oerter, Rolf, „Dolphin Assisted Therapy Works: Scientific Findings from Eilat and Florida“, *International Journal of Clinical Psychiatry*, Vol. 1 No. 1, (2013), internetinė prieiga:
<http://article.sapub.org/10.5923.j.ijcp.20130101.01.html>
14. Kreiviniene, Brigita, „Delfinų terapija: holistinio centro galimybės konstruojant pagalbą šeimai negalios situacijoje“, internetinė prieiga:
<https://www.kaniterapija.eu/wp-content/uploads/2016/03/Sveikata-2016-pranesimai.docx>
15. Kreiviniene, Brigita, Mindaugas, Rugevičius, *Delfinų terapija Lietuvos jūrų muziejuje*, (Klaipėdos universiteto leidykla, 2009).
16. Kreiviniene, Brigita, Vaišvilaitė, Vaida, Miškinė, Vida, Kasparavičienė, Aurelija, „Vaikų, turinčių negalių, savarankiškumo formavimas delfinų terapijos centre: Didesnių galimybių link“, *Tiltai*, 2021, internetinė prieiga: <https://e-journals.ku.lt/journal/TBB/article/2273/info>
17. Kunz, Jaquie, „Where did Dolphin Assisted Therapy Get Its Start“, prieiga internete:
<https://www.1fur1.org/dolphin-assisted-therapy-get-start/>
18. Mitkutė, Viktorija „Gyvūnų terapija: kaip gydo delfinai ir šunys“, *Valstiečių laikraštis* (2018), internetinė prieiga:
<http://valstietis.lt/naujienos/sodyba/gyvunu-terapija-kaip-gydo-delfinai-ir-sunys/>
19. Ranne, Jaakko, „Designing for Multi-sensory Experiences in the Built Environment“, (2019), internetinė prieiga:
https://www.researchgate.net/publication/343905491_Designing_for_Multi-sensory_Experiences_in_the_Built_Environment
20. Schifferstein, Hendrik N. J., „Multi Sensory Design“, *In Proceedings of the Second Conference on Creativity and Innovation in Design*, (DESIRE '11, 2011), internetinė prieiga:
https://www.researchgate.net/publication/254004026_Multi_sensory_design
21. Serpell, James A, „Animal-assisted interventions in historical perspective“, *in Handbook on Animal-Assisted Therapy*, (Academic Press, 2010), internetinė prieiga:
https://www.researchgate.net/publication/279718893_Animal-Assisted_Interventions_in_Historical_Perspective
22. Steinberg, Jessica, „‘Dolphin Boy’ gets picked up by Disney“, *The Times Of Israel*, internetinė prieiga:
<https://www.timesofisrael.com/dolphin-boy-gets-picked-up-by-disney/>
23. Uebele, Andreas, *Signage Systems & Information Graphics – A Professional Sourcebook*, (Thames & Hudson, 2007)

Internetiniai šaltiniai:

1. Blake, Lawson, „The Design of Everyday Things by Don Norman“, internetinė prieiga:
<https://lawsonblake.com/design-of-everyday-things-don-norman>
2. https://www.youtube.com/watch?v=ufRBp8cN6oY&ab_channel=Lrytas.lt
3. Internetinė prieiga: <https://learning.abilityadviser.eu/lt/course/ivadas-i-prieinamo-turizmo-koncepcija/lesson/savokos-dizainas-visiems-ir-universalus-dizainas/>
4. Internetinė prieiga: <https://muziejus.lt/en/node/260>
5. Internetinė prieiga: https://muziejus.lt/sites/jrmz/files/kita/mokslinis_tyrimas.pdf
6. Internetinė prieiga: <https://www.alfa.lt/straipsnis/50428558/kaip-gyvunai-mums-padedo>
7. Internetinė prieiga: https://www.imdb.com/title/tt1929235/plotsummary?ref=tt_ov_pl

8. Internetinė prieiga: <https://www.penkipojuciai.lt/sensorine-iranga/>
9. Internetinė prieiga: <http://www.filosofija.info/fink-eugen/eugenas-finkas-gyvenimo-prasme>
10. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija „Ministerijos apdovanojimai: delfinų terapija padeda įveikti negalią“, 2020, internetinė prieiga:
<https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/ministerijos-apdovanojimai-delfinu-terapija-padede-iveikti-negalia?fbclid=IwAR3vdEIKHzN7Cj76BFQSVmdS4f-twNjFegMty-HnIdfTw866JaPNKWcQK9s>
11. Kelly, Lil, „Universal design principle“, *Asi Signage Innovations*, internetinė prieiga:
<https://asisignage.com/2017/11/06/universal-design-principles/>
12. Neįgaliųjų reikalų departamentas prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, „Universalus dizainas“, prieiga internete: http://www.ndt.lt/universalus-dizainas/?fbclid=IwAR3OY0dwzGGdHf9IlcFs3C8yhxB7Mp34Qglq_8v-aouzHNrf9cHMTsXYbnE

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

Pav. 1 Shirin Amini & Farid Hatimi, , terapinis žaidimas padedantis lavinti jutimus „Things“, 2019, (nuotrauka: <https://www.yankodesign.com/2019/09/24/this-inclusive-lighting-design-helps-improve-the-sensory-development-of-autistic-children/>)

Pav. 2 Nicolette Bodewes, terapijos priemonių rinkinys, 2016 (nuotrauka: <https://www.designindaba.com/articles/creative-work/student-designs-hardware-our-emotions>)

Pav. 3 Turkijos delfinų terapijos centras „Onmega“, 2011 (nuotrauka: <https://www.facebook.com/dolphintherapy/photos/10150139403291692>)

Pav. 4 Stop kadras iš „Island Dolphin Care: an Introduction to our Therapy Programs“, 2019, (stop kadras: https://www.youtube.com/watch?v=Q7_duVDYZcM&ab_channel=IslandDolphinCare)

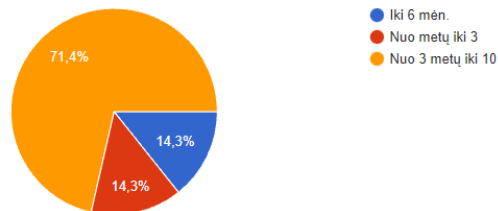
PRIEDAI

Priedas nr. 1 Darbuotjų apklausa

Klausimai Atsakymai 7 Parametrai

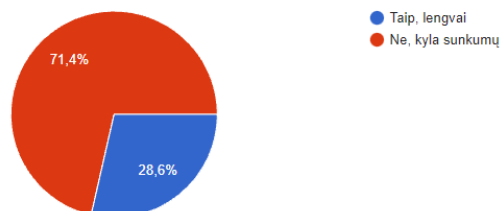
Ar ilgai dirbate Delfinų terapijos centre

7 atsakymai

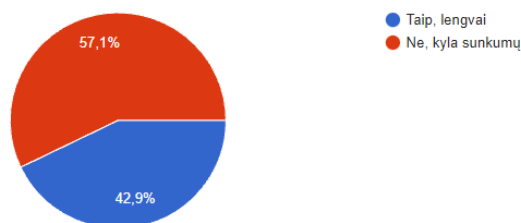
Ar lankytojai lengvai randa pagrindinį įėjimą į Delfinų terapijos centrą?

7 atsakymai

Ar lankytojai lengvai randa reikiams patalpas Delfinų terapijos centre?

7 atsakymai

Su kokiomis problemomis dažniaus susiduria klientai atvykimo metu ?

7 atsakymai

Nesusiduria

Patekimas į centrą, laiko planavimas.

sunku rasti pagrindinį įėjimą, sunku orientuotis aplinkoje.

Su pirmine navigacija iki centro

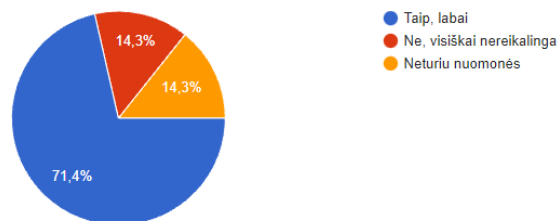
Kur parkuotis, pasiklysta patalpose

painioja delfinariumą su delfinų terapijos centru

Neranda įėjimo, skambučio prie durų, sunkiai randa reikiams patalpas pačiame centre, sumaišo persirengimo kambarius

Jūsų manymu, ar lankytojams yra reikalingos nuorodos ar kita vizuali komunikacija Delfinų terapijos centre ?

7 atsakymai

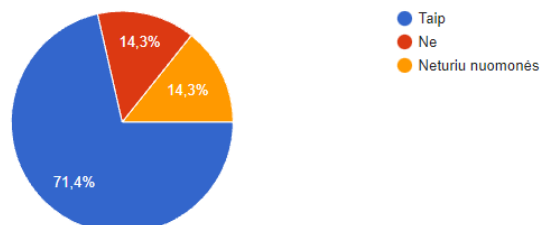
Jūsų manymu, ar yra reikalinga vidinė vizuali komunikacija (pvz. nuorodos) Delfinų terapijos centre

7 atsakymai

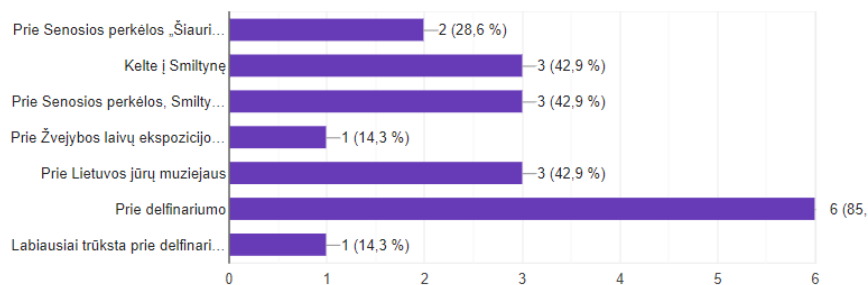
Jūsų manymu, ar yra reikalinga išorinė vizuali komunikacija (pvz. nuorodos) už Delfinų terapijos centro patalpų (pvz.: lauke, kelte)

7 atsakymai

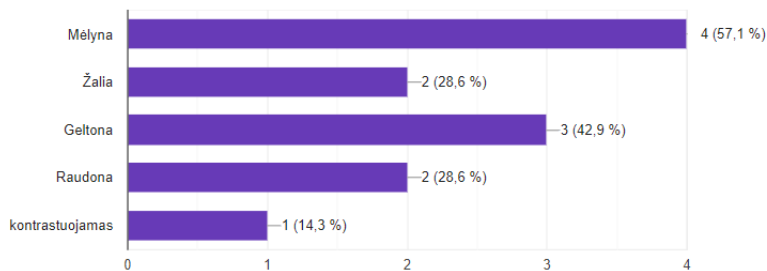
Kur jūsų manymu lankytojams taptų lengviau atrasti informaciją ar nuorodas? (galimi keli žymėjimo variantai)

7 atsakymai

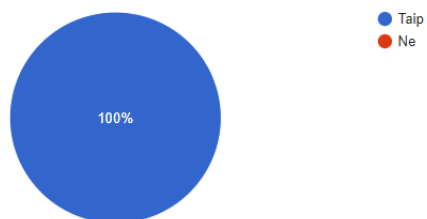
Į kokias spalvas dažniausiai reaguoja jūsų klientai? (galimi keli žymėjimo variantai)

7 atsakymai

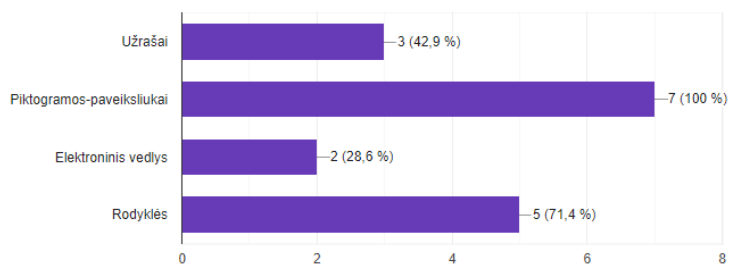
Jūsų manymu, ar vizualių komunikacijų įrankių pagalba galima būtų orientuotis geriau?

7 atsakymai

Kokios tikėtumėtės vizualios komunikacijos? (galimi keli žymėjimo variantai)

7 atsakymai

Keliais žodžiais įvardinkite savo pastebėjimus, dėl Delfinų terapijos centro vizualios komunikacijos padėties

7 atsakymai

Delfinų terapijos centro klientams, individualiai pateikiama informacija kaip mus rasti, su komunikacija problemų nekyla.

Padėtis nebloga, bet gali būti geriau.

Trūksta nuorodų, konkretumo. Lauke yra keli įėjimai, bet tik vienas skirtas klientams.

Nepakankama

Trūksta nuorodų ir informacijos apie patalpų išdėstymą centro viduje

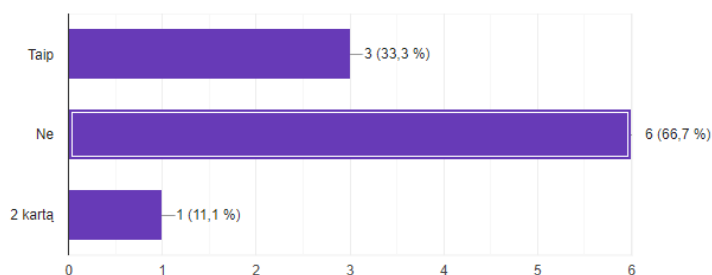
reiktų kažko paprasto ir neužgožiančio ir taip spalvingo centro, kad nebūtų perkrauta

Trūksta vizualios komunikacijos pritaikytos negalių ar specialių poreikių turintiems asmenims

Priedas nr.2 Lankytojų apklausa

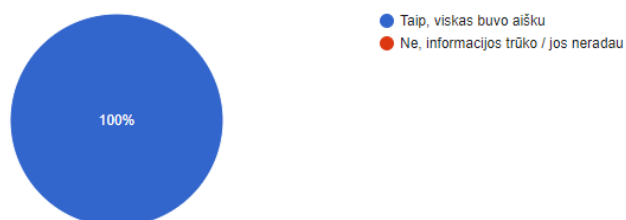
Ar esate prieš tai dalyvavę delfinų terapijos užsiėmimuose?

9 atsakymai

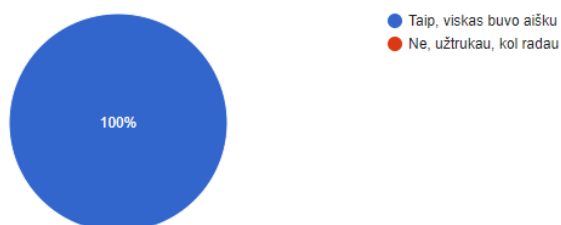
Ar lengvai radote informaciją apie Delfinų terapijos centrą internete?

8 atsakymai

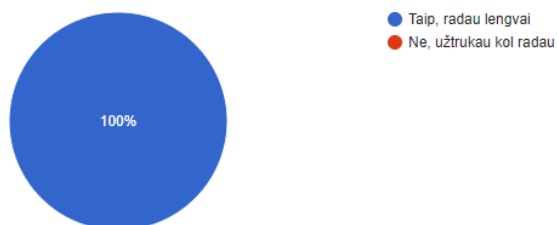
Ar lengvai radote informaciją apie Delfinų terapijos centrą, muziejaus teritorijoje?

9 atsakymai

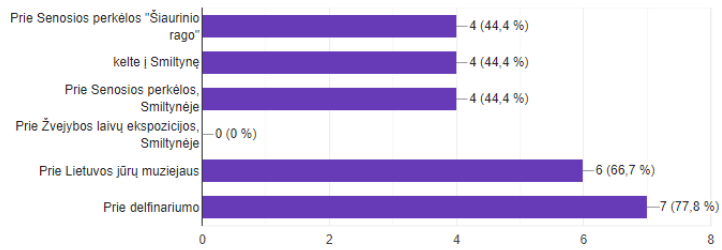
Ar lengvai radote Delfinų terapijos centro pagrindinį įėjimą?

8 atsakymai

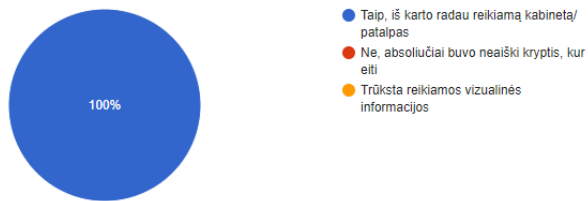
Kur tikėtumėtės rasti nuorodas ar informaciją apie Delfinų terapijos centrą ?

9 atsakymai

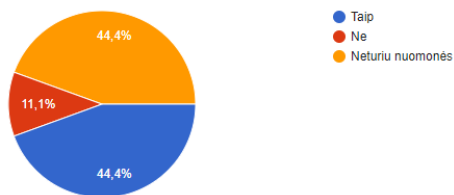
Ar lengvai orientuojates Delfinų terapijos centro patalpose (pvz.: lengvai randate reikiamus kabinetus ar patalpas) ?

9 atsakymai

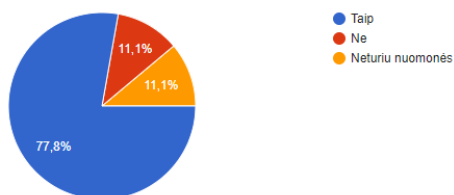
Jūsų nuomone, ar yra reikalinga vidinė vaizdinė komunikacija (pvz. nuorodos) Delfinų terapijos centro patalpose ?

9 atsakymai

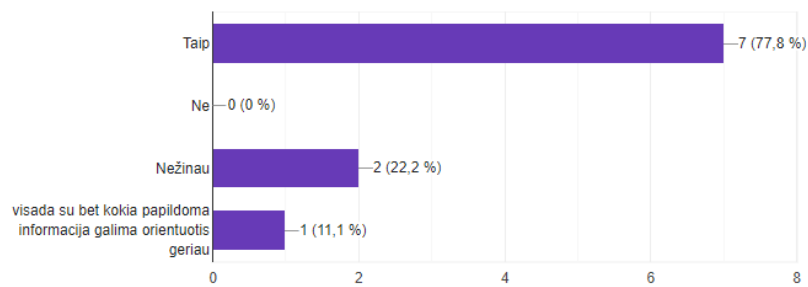
Jūsų nuomone, ar yra reikalinga išorinė vaizdinė komunikacija (pvz. nuorodos) nuorodos už Delfinų terapijos centro patalpų (lauke, kelte) ?

9 atsakymai

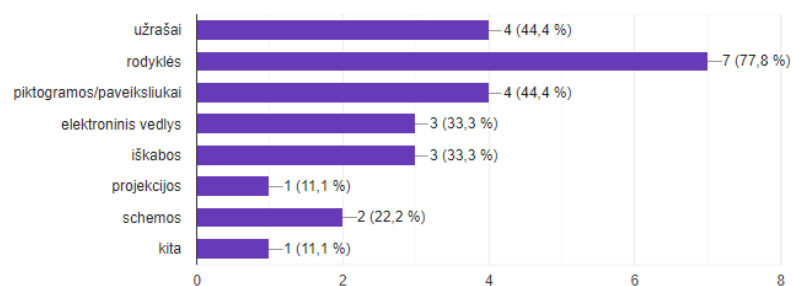
Ar vizualių komunikacijų įrankių (iškabos, projekcijos, schemos, rodyklės ir t.t) pagalba būtų galima orientuotis geriau

9 atsakymai

Kokios tikėtumėtos vizualios komunikacijos. Modernios/inovatyvios ar paprastos?

9 atsakymai

Keliais žodžiais įvardinkite savo pastebėjimus dėl Delfinų terapijos centro vizualios komunikacijos.

9 atsakymai

- viskas puiku
-
- mums viskas čia tiko ir labai patiko. Daug rodoma filmuotos medžiagos. Visur tvarka ir švara !!!
- Man viskas atrodė gerai
- Viskas labai aišku, reikėtų nebent rodyklės į delfinų terapijos centrą šalia delfinariumo įėjimo
- viskas aišku, paprastai ir suprantamai išdėstyta
- Informacijos neieškojau, suteikė darbuotojai reikiamą informaciją
Viduje yra nuorodos, o išorinė vaizdinė komunikacija yra iš dalies reikalinga,
Tačiau viskas yra pakankamai aišku ir tikslu

SANTRAUKA

Šiame darbe analizuojama kelios žmogaus veiklos sritys: gyvūnų terapija, koncentruojantis į delfinų terapijos sritį užsienyje ir Lietuvoje, vizualių komunikacijų sritis susijusi su orientavimosi sistemomis, sensoriniu ir žaidimo dizainu, ieškoma teorinių įžvalgų kaip efektyviausiai iškomunikuoti delfinų terapiją labai jautriai jos vartotojų grupei, lydintiems asmenims ir sukurti pagalbinį, sužaidybintą įrankį delfinų terapijos centro darbuotojams.

Gyvūnų terapijos centruose lankosi suaugę ir vaikai, kuriems terapija dažniausiai taikoma psichikos sutrikimams gydyti. Tokiems žmonėms, kurie dažnai nepasitiki, nuvertina save, gali stokoti socialinių įgūdžių, puikių rezultatų duoda delfinų terapija, kuri jau ne vienus metus taikoma Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centre. Todėl šiems asmenims bendravimas vizualiai, o kartais įtraukiant ir kitus jutimus (pvz. lytėjimą ar klausą), iškomunikuota informacija tampa vienu iš svarbių įrankių siekiant įveikti įvairius psichologinius ir socialinius iššūkius, su kuriais jie susiduria gyvenime. Kaip vizualios komunikacijos dalis, žaidybinis momentas atliepia šių asmenų poreikius, nes žaidybiniame procese vyksta kartu ir terapinis poveikis.

Pirmame skyriuje aptariama gyvūnų terapija ir jos santykis su žmogumi. Taip pat analizuojama delfinų terapija istoriniame kontekste, nagrinėjami jos taikymo ypatumai užsienyje ir Lietuvoje. Naudojant teorinę literatūrą ir pasirinktus metodus, siekiama apibrėžti terminus ir pabrėžti gyvūnų terapijos svarbą ir efektyvumą.

Antrame skyriuje nagrinėjama terapijos vizualinė komunikacija ir apžvelgiami delfinų terapijos centrų analogai. Remiantis teoriniais aspektais, analizuojami vizualaus identiteto samprata ir jo svarba gyvūnų terapijos centrų vizualinei tapatybei. Be to, aptariamos problemos, kodėl šie centrai dažnai stokoja aiškios vizualinės komunikacijos ir kaip galima ją pagerinti. Remiantis užsienio delfinų terapijos centrų atvejais, aptariami pagrindiniai kriterijai ir numatomos vizualios komunikacijos gairės.

Trečiasis skyrius apima Lietuvos jūrų muziejaus Delfinų terapijos centro analizę. Aptariama centro vizualios komunikacijos situacija, naudojant darbuotojų ir lankytojų apklausas bei stebint terapijos procesą, siekiant nustatyti vizualiosios komunikacijos svarbą ir tinkamus vaizdinių priemonių pritaikymo būdus.

Išvadose pateikiamos kūrybinio darbo gairės, apibendrinami atlikti etapai ir atsakoma į iškeltus uždavinius.

SUMMARY

This work analyzes several areas of human activity: animal therapy, focusing on the field of dolphin therapy abroad and in Lithuania, the field of visual communications is related to orientation systems, sensory and game design, theoretical insights are sought on how to most effectively communicate dolphin therapy to a very sensitive group of its users, accompanying persons and to create a helpful, gamified tool for dolphin therapy center staff.

Animal therapy centers are visited by adults and children, for whom therapy is usually used to treat mental disorders. Dolphin therapy, which has been applied at the Dolphin Therapy Center of the Lithuanian Maritime Museum for many years, gives excellent results to such people who often lack confidence, underestimate themselves, and may lack social skills. Therefore, for these individuals, communicating visually, and sometimes involving other senses (e.g. touch or hearing), communicated information becomes one of the important tools to overcome various psychological and social challenges they face in life. As a part of visual communication, the game moment responds to the needs of these individuals, because the game process also has a therapeutic effect.

The first chapter deals with animal therapy and its relation to man. Dolphin therapy is also analyzed in the historical context, and the peculiarities of its application abroad and in Lithuania are examined. Using theoretical literature and selected methods, the aim is to define terms and emphasize the importance and effectiveness of animal therapy.

The second chapter examines the visual communication of therapy and reviews analogues of dolphin therapy centers. Based on theoretical aspects, the concept of visual identity and its importance for the visual identity of animal therapy centers are analyzed. In addition, it discusses why these centers often lack clear visual communication and how it can be improved. Based on the cases of foreign dolphin therapy centers, the main criteria are discussed and visual communication guidelines are envisaged.

The third chapter includes the analysis of the Dolphin Therapy Center of the Lithuanian Maritime Museum. The center's visual communication situation is discussed using surveys of staff and visitors and observation of the therapy process in order to determine the importance of visual communication and appropriate ways of applying visual aids.

The conclusions provide guidelines for creative work, summarize the completed stages and answer the challenges.